

I. FEJEZET

A magyarok gazdasági helyzete és megélhetési lehetőségei Nagy-Romániában

Az 1919-es megszállással és az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződéssel román uralom alá került egykori magyar területeken a magyar és román lakosság gazdasági helyzete gyökeresen megváltozott. Mint láttuk, az 1867-es kiegyezés után a magyar uralom alá került románság társadalmi rétegei az évről-évre jobban megszilárduló, és anyagilag egyre jobb társadalmi helyzetben folytonos anyagi gyarapodást értek el. A román társadalmi rétegek emez örvendetes anyagi fejlődése elsősorban a magyar állam gazdasági politikájának liberalizmusából következett. A magyar állam gazdaságpolitikájának vezetői a gazdasági életbe nem avatkoztak bele és a gazdasági élet szervezetei az állami megkötöttségtől szabadon fejlődhetek. Ez a gazdasági liberalizmus 1910 után egyes intézkedésekben ugyan már az állami beavatkozásnak adott helyet, de a világháborús éveket nem számítva, a kiegyezés korában a román gazdasági élet mindvégig a szabad gazdasági verseny szellemében fejlődhetett.

A román uralom alá került magyarság gazdasági életét azonban már az új uralom első éveiben döntő módon meghatározta a román gazdaságpolitika beavatkozási irányzata. Valóban, a román állam gazdasági politikája kezdettől fogva letért a gazdasági liberalizmus útjáról és az országban lévő gazdasági vállalkozások egyre jobban megsínylették az állami beavatkozást. A szabad verseny elvét az állam intézkedései csakhamar áttörték és a gazdasági életet meghatározott állami intézkedések irányítása alá helyezték.

Románia gazdasági életének irányítását már Nagy-Románia megalakulása előtt a román nemzeti liberális párt tartotta a kezében. E pártnak óriási érdekei fűződtek gazdasági előnyök fenntartásához. A román Nemzeti Bank vezetése, rengeteg vállalkozás és különféle gyárak szolgálták a párt anyagi érdekeit. Nagy-Románia megalakulása után ez a párt rakta le a román állam gazdaságpolitikájának alapjait, s a párt első négyéves uralma Nagy-Románia gazdasági fejlődésének irányát végképp meghatározta.

A liberális pártnak, és így az ország gazdasági életének legtekintélyesebb gazdasági szakértője, a Brătianu család híres tagja, Brătianu Vintilă volt. Ő rakta le Nagy-Románia gazdaságpolitikájának alapjait.¹ Mint az életéről írott hatalmas munkában legbelsőbb munkatársai megállapítják, eleitől kezdve az állami beavatkozás híve volt. Mindig „követelte”, hogy az államnak az összes vállalkozások fölött ellenőrzése legyen, amelyeknek az állam általános tevékenységébe kell beilleszkedniük. Brătianu Vintilă fogalmazta meg a liberális párt híres „Önmagunk által” (Prin noi înșine) gazdasági jelszavát, mely tulajdonképpen a nemzeti alapelvekhez alkalmazott román gazdaságpolitikát jelentette. Véleménye szerint „e program megvalósítása érdekében a román munkát és kezdeményezést az összes területeken és mindenféle formában támogatni kellett [...], az összes kereseti lehetőségeket pedig a románoknak kellett fenntartani [...]”.² 1922-től 1926-ig mint Nagy-Románia pénzügyminisztere, tudatosan és következetesen érvényesítette a fenti alapelveket. Szemében a román állam „az integrális nacionalizmus” kifejezése volt, „amelynek a román nép gazdasági, pénzügyi, közművelődési és társadalmi tevékenységét kellett védelmeznie és irányítania”. Gazdaságpolitikájában tehát mindig arra törekedett, hogy népét

„az ország gazdaságainak gyümölcsözésében a román elem számára adott előnyök” által felemelje.³

Brătianu Vintilă e politikája határozta meg végeredményben a román uralom alá került magyarság anyagi lehetőségeit. Ezért nem került végrehajtásra az erdélyi Kormányzó Tanács elsőszámú földreformtörvénye, mert azt a román gazdaságpolitika bukaresti irányítói nem találták elég radikálisnak. A fent kifejtett szempontok határozták meg a román földreform végrehajtását, a románság földhöz juttatására és a magyarság elszegényesítésére vezető intézkedéseket, a román hitelpolitikát, a román adózási és végrehajtási rendszert és általában mindazt, ami az egykori magyar területeken a románság anyagi erősödését és a magyarság elszegényedését eredményezte.

Az erdélyi románok vezetői időnként bírálókat alá vették Brătianu Vintilă gazdaságpolitikáját. Egyik ilyen bírálatokra válaszolva Brătianu jóslatszerű kijelentéseket tett. „Mi olyan politikát folytatunk – mondotta többek között –, melyet önök is kénytelenek lesznek folytatni s mindazok, akik utánunk az állam kormányára jönnek, ha román lelkük van: a közgazdasági és pénzügyek nemzeti alapokra való helyezésének politikáját.”⁴

Brătianu e kijelentése tényleg valósággá vált a későbbi kormányok gazdaságpolitikájában. Mint látni fogjuk, valamennyi kormány mindvégig arra törekedett, hogy a román elemet a nem román származású állampolgárok hátrányára anyagilag erősítse.

Brătianu Vintilă gazdaságpolitikáját a gyakorlatban az alapelveknek megfelelő intézkedések követték. Ez volt az oka annak az érdekes ténynek, hogy gazdasági tekintetben Nagy-Románia egész fennállása alatt az egyes vidékek és nemzetiségek gazdasági élete mindvégig különböző volt. Bizonyos vidékeken például adott időben nagy anyagi nyomorúság keletkezett, ugyanakkor másutt hatalmas gazdasági lehetőségek voltak. A székely és magyar vidékeken az adó nagysága és az adóbehajtás szigorúsága rendszerint különbözött attól a mértéktől, amely ugyanezekben a kérdésekben ugyanakkor a román vidékeken alkalmazást nyert. Az altalaj kincseinek kérdésében, a hitelpolitikában a földreformot kiegészítő későbbi intézkedésekben, a különféle egyházi és közművelődési kérdésekben mindvégig érvényesült Brătianu Vintilă elképzelése. Halála után egyik méltatója az igazságnak megfelelően állapíthatta meg, hogy „felfogása és példája, valamint tanításai és kifejtett tevékenysége, megvalósított művei minden téren, a román állam és román nép szervezésének és fejlődésének egyenes alapját képezik, amíg Románia fennáll.”⁵

A román uralom alá került, közel kétmilliónyi magyarság anyagi helyzetét elsősorban a román földbirtokreform változtatta meg. Könyvem I. részében megrajzoltam azt a folyamatot, amely a magyar uralom alatt élő románok gazdasági erősödését és anyagi helyzetének fokozatos megszilárdulását eredményezte. Láttuk azokat a lehetőségeket, amelyek a magyar liberális gazdaságpolitika következtében a románok számára biztosítva voltak. A románok pár évtized alatt szívós munkával, nemzeti alapon álló bankjaik segítségével és az Osztrák–Magyar Bank, valamint a pesti magyar bankok nyújtotta korlátlan hitelek felhasználásával többszáz ezer katasztrális hold földbirtokot vásároltak meg. A magyar földbirtok tehát már a világháború előtt, még a magyar uralom alatt a gazdasági szabad verseny érvényesülésével kezdett kicsúszni a magyar tulajdonosok kezéből. Mint láttuk, e folyamat eredményeképpen Magyarországon egy román középbirtokos osztály keletkezett és a kisparasztság földszerzési lehetőségei szinte korlátlanok voltak.

A román uralom első hónapjaiban már megkezdődött a magyar földbirtokok román tulajdonba való vétele. A földreform alapelveit először az 1918. évi gyulafehérvári román nemzetgyűlésen fogalmazták meg. A nemzetgyűlés határozata szerint az „összes birtokok, különösen a nagybirtokok összeírandók [...]. Az összeírás alapján [...] a parasztnak lehetővé kell tenni legalább olyan nagyságú

birtok megszerzését (szántót, legelőt, erdőt), melyet családjával együtt megművelhet. Ennek a földbirtok-politikának vezetőelve egyrészt a társadalmi kiegyenlítés előmozdítása, másrészt a termelés fokozása.”⁶

A gyulafehérvári határozatok eme része tehát a földbirtok-politika célját parasztbirtokok alakításában és a társadalmi kiegyenlítés előmozdításában jelölte meg. A továbbiak megértése érdekében szükséges a megnagyobbodott Románia földbirtok-megoszlási adatainak áttekintése.

A földbirtokmegoszlás adatai szerint: a régi, tehát az 1918 előtti román királyságban a földreform előtt a kisbirtokok a mezőgazdasági művelés alatt álló terület 46,7%-át, a középbirtokok 10,9%-át, a nagybirtokok pedig 42,5%-át képezték. A közép- és nagybirtok tehát együttesen az összes megművelhető területek 53,3%-át tette ki, szemben a 46,7%-ot kitevő kisbirtokkal.⁷ Egy 1905-ben rögzített adat szerint 1953 nagybirtokosnak összesen 3 002 100 hektár birtoka volt, 2608 középbirtokosnak pedig 786 000 hektárja. – Azaz a nagy- és középbirtokok terjedelme ez adat szerint összesen 3 788 100 hektár volt, ami 471 birtokos között oszlott meg; ugyanekkor pedig 1 015 302 kisbirtokos összesen csak 3 320 000 hektár földbirtokkal rendelkezett.⁸ A nagy- és középbirtokok terjedelme tehát jóval felülmúlta ez adat szerint is a kisbirtokok nagyságát.

Ezzel szemben a magyar uralom alatti Erdélyben 1910-ben a kisbirtokok terjedelme múlta felül a nagy- és középbirtokok nagyságát. Részletes adatok szerint a törpe- és kisbirtokosok tulajdonában összesen 5 509 778 katasztrális hold volt, míg a közép- és nagybirtokosok 4 438 082 katasztrális holddal rendelkeztek. Azaz a törpe- és kisbirtokosok a világháború előtti Erdélyben az összes megművelhető területek 55,4%-át, a közép- és nagybirtokok pedig 44,6%-át tették ki.⁹ Nasta Sándor román szakíró még ennél is kedvezőbbnek látta az erdélyi földbirtokmegosztást, mert szerinte Erdélyben a földreform előtt a 100 hektáron felüli birtokok aránya 37%, a régi román királyságban pedig 47,7% volt. Más szóval a közép- és nagybirtokok terjedelme Romániában sokkal nagyobb volt, mint a magyar uralom alatti Erdélyben.

A fenti adatoknak megfelelően a földreform előtti régi román királyság területén sokkal nagyobb volt a tömegek földéhsége és nyomorúsága, mint a magyar uralom alatti Erdélyben. Garofild, volt román földművelésügyi miniszter megállapítása szerint Romániának akkor 7 000 000 mezőgazdasági proletárja volt,¹⁰ Erdélyben pedig e nincstelenek társadalmi rétegéhez mindössze 473 974 egyén tartozott.¹¹

Ha a román uralom alá került Erdélyben a földbirtokviszonyok nemzetiségi vonatkozásait nézzük, a következő kép tárul fel előttünk: 1916-ban az összes törpe- és kisbirtokok együttes területe 4 037 496 katasztrális hold volt. Ennek 24,8%-a, pontosan 1 001 300 katasztrális hold magyar kézen, míg 66,2%-al, pontosan 2 672 822 katasztrális hold terjedelmű földbirtokkal román nemzetiségű birtokosok rendelkeztek. A középbirtokok 578 469 katasztrális hold területéből viszont a magyarság 81,2%-al rendelkezett, míg a nagybirtokok 884 764 katasztrális holdat kitevő területéből a magyarság részesedése 93,7%-os volt.¹² E szerint tehát a románság birtokviszonyai a közép- és nagybirtokban kedvezőtlenek, míg a társadalmi szempontból legfontosabb kisbirtokban rendkívül kedvezőek voltak. Az Erdélyen kívüli Romániához csatolt egykori magyar területeken pedig 1910-ben az 5 holdon aluli birtokosok 76,5%-a, az 5-10 holdasok 73,9%-a, a 10-50 holdasok 63%-a és az 50-100 holdasok 44,1%-a volt román nemzetiségű. Ugyanezekben a birtokkategóriákban a magyarság részesedése társadalmi szempontból összehasonlíthatatlanul kedvezőtlenebb volt, azaz a magyar tömegek nem rendelkeztek aránylag annyi földbirtokkal, mint a román tömegek. Más szóval a magyar társadalmat a nagybirtokok aránylag jobban nyomták, mint a románt.

Világosan kiderül ez a statisztikai adatok további tanúságából. A bizonytalan egzisztenciák csoportjában a magyarság sokkal nagyobb százalékkal szerepelt, mint a románság. Minden 100 magyar keresőre 11,3% bizonytalan, a létfenntartás szempontjából tehát egészen esetleges

lehetőségekkel rendelkező egyén esett, míg 100 román keresőre csak összesen 5,5% bizonytalan egyén jutott. Így tehát az erdélyi románság proletáriátusa jóval kisebb volt az erdélyi átlagnál.¹³ Az 1910-es népszámlálás szerint, az Erdélyben foglalkoztatott házi cselédek 53,8%-a magyar, míg 40%-a román volt, azaz ebben a bizonytalan foglalkozású társadalmi rétegben a magyarság sokkal nagyobb százalékkal szerepelt, mint a románság. A román cselédek és munkások e foglalkozás 36%-át, míg a magyarok 46,6%-át képezték. Amiből nyilvánvaló, hogy a románság gazdasági és társadalmi helyzete viszonylagosan sokkal kedvezőbb volt, mint az államvezető magyarságé. E tény jelentősége még jobban kiderül, ha a különféle birtokokat a mezőgazdaságilag művelhető terület szempontjából nézzük. Mivel a közép- és nagybirtokoknak nagyobb része erdőség és más mezőgazdaságilag nem művelhető területből állott, a kisbirtokok területe pedig teljes egészében művelhető volt, nyilvánvaló, hogy a kisbirtokok tekintetében fölényesebb helyzetben lévő románság anyagi szempontból magasan felette állott a magyarságnak. Az erdélyi mezőgazdaságilag megművelhető és legeltetésre felhasználható föld 56,3–57,7%-a, mintegy 2,7 millió katasztrális hold a románok kezében volt, a magyarság részesedése pedig e birtokformában 34,1–35,9%-ra rúgott. Ami más szóval azt jelenti, hogy a nemzetiségi arányszámhoz képest a románság birtokfölénye 0,9–2,3%-os, a magyarságé pedig egy árnyalattal gyengébb, 0,5–2,3%-os volt.¹⁴

Ez a helyzet, mint a munka első részében láttuk, a románság szabad gazdasági fejlődése következtében alakult ki, mivel a románság bankjai és szövetkezetei, valamint az osztrák–magyar bank és más különféle bankok segítségével a román társadalom e legnagyobb és legértékesebb rétege hozzájuthatott az általa annyira óhajtott földhöz. A magyar parasztságnak viszont faji alapokon működő gazdasági segítő intézményei nem voltak. Mivel pedig az állam a gazdasági életbe nem avatkozott bele, a magyar parasztság tömegei nagyobb százalékban szegényedtek és kényszerültek kivándorlásra, mint a románok.

A fentiek után nyilvánvaló, hogy az erdélyi földreform igazságos és nemzetiségi megkülönböztetéstől mentes megvalósítása a magyar parasztságnak csak javára válhatott volna. Hiszen viszonylagosan nagyobb volt a magyar nincstelenek száma a románokénál, mert mint láttuk, a románság társadalmilag sokkal szerencsésebb helyzetben élte át a magyar uralmat.

Ezzel szemben a román földbirtoktörvény az erdélyi románság előnyére és a magyarság gazdasági visszaszorítására tett igen félreérthetetlen intézkedéseket. Ezen intézkedések valóságos célja egyrészt az Ókirálásra vonatkozó földbirtokreform-törvénnyel való összehasonlításból, másrészt magának a törvénynek végrehajtásából derült ki. A célt különben egyes román nyilatkozatok is már az 1921-es szenátusi tárgyalások idején megfogalmazták. Ez alkalommal Hosszu Longhin szenátor többek között kijelentette, hogy „ha azt akarjuk, hogy ezeknek a területeknek eredeti román karaktere legyen, ha minden ízében románná akarjuk tenni, akkor tulajdonába kell adnunk a földet.” Bataria N. szenátortársa pedig így nyilatkozott: „Az erdélyi földreform által nemcsak egy társadalmi igazságtalanságot orvosolnak, hanem az annyira elnyomott román elem kézzelfogható megerősítésének és felemelésének alapjait vetik meg. Az erdélyi földreformot elsősorban ebből a szempontból nemzeti vonatkozásban kell nézni.”¹⁵

A földbirtokreform előkészítő munkálatait, a reformtörvény rendelkezéseit és végrehajtását valóban az idézett nyilatkozatok célja szerint végezték el. Ennek következtében a román uralom alá jutott magyar társadalom különféle rétegei a földreform által óriási anyagi veszteségeket szenvedtek. A nagy anyagi veszteséget és a román társadalmi rétegek meggazdagodásával szemben náluk megállapítható elszegényedést az összes magyar társadalmi rétegeknél megtaláljuk.

A magyar parasztság helyzete

Mint láttuk, a magyar uralom alatt a vegyes nemzetiségű területeken a magyar parasztság aránylag kedvezőtlenebb körülmények között élt, mint a román parasztság. Világosan látszik ez az 1910-es statisztikai adatokból. Ezek szerint az 5 holdon aluli birtokosoknak 46,6%-a román, 29,2%-a pedig magyar volt. Ezzel szemben a magyar földnélküliek száma 70,8%, a románoké pedig 53,4% volt. Azaz a magyar földnélküli réteg majdnem háromszorosa volt a magyar törpebirtokosságnak, míg a román földnélküliek rétege csak pár százalékkal múlta felül a törpebirtokosok arányát. Nyilvánvaló dolog tehát, hogy a két nép nemzetiségi arányszámához képest a magyarság elszegényedése a románságét messze felülmúlta.¹⁶

A román államvezetésnek tehát kitűnő alkalmát látta a román uralom bevezetése után a magyar nincstelen tömegek rokonszenvének és a román államhoz való ragaszkodásának biztosítására. Ha a román államvezetés e magyar nincstelen réteg földhöz juttatásával jóakarátát bebizonyítja, akkor a tömegek vonzalmát és a román államhoz való ragaszkodását minden bizonnyal örök időkre megszerezte volna. Azonban, mint a földreform előkészítő intézkedései, a kényszerbirtokok, majd a reform valóságos végrehajtása bebizonyították: a román államvezetés ama régi román közmondást tartotta szem előtt, hogy „akié a föld, azé az ország és a hatalom.” Ennek következtében a földreform minden téren a román elem megerősítését és a magyar rétegek földjének elvételét szolgálta.

Az Erdélyben érvényesített földreform mind alapelvei, mind pedig a végrehajtás tekintetében erősen különbözött a régi királyság területén végrehajtott földreformtól. A régi királyságban a reform által kisajátítható földmennyiség legfelső határa 2 000 000 hektárban volt megállapítva. Ezzel szemben az erdélyi földreform semmiféle ilyen felső határt nem állapított meg. Így a kisajátítást Erdélyben mindaddig folytatták, amíg a magyar társadalmi rétegeket román felfogás szerint elegendő mértékben megfosztották földjeiktől. A földreform végrehajtása után közölt egyoldalú adatok sokáig alkalmatlanok voltak a nagy földbirtok-politikai művelet igazi jelentőségének megállapítására. A román hatóságok ugyanis nagyon hosszú ideig óvakodtak bizonyos adatok közlésétől. Így például a mai napig nem közölték a kisajátítást szenvedő birtokosok nemzetiségi adatait, sem pedig a kisajátítás után földhöz jutottak nemzetiségi viszonyait. Ez a hallgatás már akkor nagyon gyanús volt. Amint az egykori román újság megállapította: „Romániában [...] nem tudják, hogy a földreform végrehajtásának minő eredményei vannak? Mindez elsősorban a hatóságok hibájából van így, mert ezek nem tartják kötelességüknek tájékoztatni az ország közvéleményét. Ellenkezőleg, gyanús igyekezettel titkolják a megfelelő adatokat. A romániai földreformról csak a legnagyobb nehézségekkel lehet tájékozódni.”¹⁷

1938-ban a nagy költséggel kiadott Románia Enciklopédiája közölt bizonyos adatokat, amelyeket addig nem lehetett másutt megtalálni. A kisajátított birtokok tulajdonosainak nemzeti adatai azonban itt sem kerültek nyilvánosságra. Ezeket az Észak-Erdélyre vonatkozó adatokat a magyar hatóságok a hivatalos összeírások alapján az 1940-es bécsi döntés után állították össze. Így most már alapos áttekintést kaphatunk az erdélyi román földreform addig ismeretlen részleteiről is. Ezeknek az adatoknak az alapján megállapíthatjuk, hogy a román földreform elsősorban román nemzeti szempontokat érvényesített és csak másod- vagy harmadsorban volt tekintettel társadalmi szempontokra. A magyar parasztság idézett nincstelenjei közül román adatok szerint, összesen 46 069 kapott földet. Ezzel szemben a román földhöz juttatottak száma 242 540 volt. Eszerint az összes földhöz juttatottak 14,8%-a volt magyar, román pedig 78,1%. Így tehát 301 328 román földnélküli közül földet kapott 242 540, míg 171

646 magyar földnélküli közül mindössze 46 069 jutott csekély földbirtokhoz. Százalékarányban kifejezve, a románság népi arányszámához képest 24,2%-al nagyobb, a magyarság pedig 14,4%-al gyengébb, tehát a magyarság proletárjainak alig 27%-a kapott földet.¹⁸

A magyar parasztság földigényei tehát csak éppen a látszatra való tekintettel jutottak néminemű kielégítéshez. Ellenben a kisajátítások részleteinél kiderült, hogy a magyar kisbirtokos parasztság és a magyar közbirtokokból való részesedésre igényt tartó magyar tömegek nagy anyagi veszteségeket szenvedtek.

A törvény mindenekelőtt azokat a magyar családokat tette tönkre, melyeket 1885 után magyar állami birtokokra telepítettek. E telepések törpebirtokait is kisajátították és a részletes eljárás befejezése után az átlag 20 katasztrális holdas telepekből itt-ott mindössze 5 holdat hagytak meg. A kisajátított paraszti telepés birtokokat más vidékről odatelepített román parasztok kapták meg. E földbirtok-politikai eljárás következtében összesen 1 802 magyar parasztcsalád kényszerült kivándorlásra. A magyar parasztság további anyagi meggyengítését célozták azok az intézkedések, melyeknek következtében a székelyföldi közbirtokosságot és a Csíki Magánjavak birtokait kisajátították.

A román uralom alá került magyar lakosság szám szerint legnagyobb csoportja, a székelység anyagilag mindig nagyon szegény körülmények között élt. A székely területeken nagybirtokok nem fordultak elő. A székelység nagyrészt az úgynevezett közös birtokokból jutott némi jövedelemhez és megélhetéshez. Ezek a közbirtokok leginkább erdőkből állottak. Az erdőket közösen termelték ki és azokból a legszegényebb rétegnek is jutott valami. Ilyenformán tehát a székelyföldi közbirtokok par excellence társadalmi célok szolgálatában állottak, s azoknak jövedelme úgyszólván az egész székelységé volt.

Különleges szerepe volt a közbirtokok között az úgynevezett Csíki Magánjavoknak. E magánjavak eredete azonos volt az első részben ismertetett román határőrezredek nagy közbirtokainak származásával. A naszódi és karánsebesi románok óriási kiterjedésű földbirtokait, mint láttuk, a magyar kormány annak idején román tulajdonosaik birtokában hagyta. A két vagyonszövetség eme román célokat szolgáló birtokmennyisége több, mint fél millió katasztrális hold volt. Noha mint láttuk, e határőrezredek annak idején 1848–1849-ben a magyarság elleni harcaik jutalmaképpen kapták birtokaikat, a magyar kormány mégis meghagyta őket e birtokok élvezetében. Ugyanekkor történt meg a csíki határőrezred székely leszármazottainak birtokrendezése is.

Az ő közbirtokaikat ugyanis Ferenc József császár a Kossuth melletti küzdelmek büntetéseképpen, 1851-ben elvette. Az osztrák–magyar kiegyezés következtében a magyar kormány előterjesztésére az uralkodó a Csíki Magánjavak néven ismert közbirtokokat örök időkre teljes tulajdonjoggal a székely nemzet javára visszaadta.

A román földbirtoktörvény ezeket a közösségi célú közbirtokokat is kisajátítás alá vette. A 13. szakasz rendelkezései szerint a közbirtokosságok, a törvény más intézkedései értelmében pedig a Csíki Magánjavak is kisajátításra kerültek.

Ez az eljárás a székely községek tulajdonát képező legelők és erdők nagy részének a szükségletre és terjedelemre való tekintet nélküli kisajátításához vezetett. Így sok olyan község, ahol a lakosok még 1 holdnyi egyéni birtokkal sem rendelkeztek, elveszítette birtokát. Nemcsak az erdő, hanem a közlegelő közbirtok is ilyen sorsra jutott. Ménaság közbirtokossága 502 családfője után a törvény szerint legkevesebb 520 hold közlegelőre tarthatott volna igényt, ezzel szemben 161 hold legelőjéből mindössze 35 holdat hagytak meg. Borzsova közbirtokossága 202 családfő után 2020 hold közlegelőt igényelhetett volna, ennek ellenére 827 holdnyi legelőjéből csak 83 holdat hagytak meg. Így járt Tapolca közbirtokossága is, ahol 400 családfő után legkevesebb 4000 hold közlegelő járt volna, de meglévő közbirtokából mindössze 492 holdat tarthatott meg. Várdotfalva közbirtokossága 250 családfőjének 371 holdja maradt, Csobotfalva közbirtokos-

ságának 1820 családfő után 269 hold, míg Csomortán közbirtokosságának 213 családfője után 598 hold maradt.¹⁹ Ha összegezzük e székely falvakban lakók vesztését, megállapíthatjuk, hogy a román földreform címén összesen több, mint tízezer székely parasztot fosztottak meg a csekély megélhetési lehetőségtől.

A Csíki Magánjavak ügye a román uralom alá került magyar parasztság gazdasági kifosztásának legszomorúbb fejezetét képezi. Mint már láttuk, e közbirtokok a naszódi és karánsebesi román közbirtokokkal egyidőben keletkeztek. Sorsuk is egyforma volt, azzal a kivétellel, hogy e székely közbirtokok 1851-től 1869-ig elkobzás alatt állottak. Attól kezdve a magyar államvezetés teljesen egyenlő mértékkel határozta meg mind a csíki, mind a naszódi és karánsebesi határőrök leszármazottainak birtokossági helyzetét.

A magyar parasztság hasonlóan egyenlő elbánást remélt. Az 1919. szeptember 10-én kelt 3911. számú erdélyi román földreformtörvény „a volt határőrvidéki ezredek vagyontözségének birtokait” a tulajdonosok nemzetiségére való tekintet nélkül tényleg mentesítette a kisajátítás alól. Sajnos ez a földreform nem került végrehajtásra. Ellenben az 1921. július 23-án megjelent új törvény már csak a naszódi románok közbirtokát mentesítette, míg a többi ilyen eredetű közbirtokról nem rendelkezett. A törvény 24. és 32. cikkei szerint „a volt naszódi második román határőrezred községeinek legelői, melyeket az 1890. évi 17. törvénycikk szabályozott mint községi legelőt, minden kisajátítási eljárás nélkül megmaradnak. Ezeket a legelőket a volt határőrközségek minden lakója használja, még ha nem is származnak határőr családból [...]. A volt naszódi II. román határőrezred községeinek határerdei az 1890. évi XVIII. törvénycikk értelmében minden kisajátítási eljárás nélkül, községi erdőként maradnak. Ezeket az erdőket a volt határőr községek minden földműves lakója használhatja, még ha nem származik is határőr családból.” A törvény eme kivételes intézkedését a végrehajtás során a karánsebesi román határőrezred vagyontözségére is kiterjesztették.

A román és magyar határőr-családok vagyontözségeire vonatkozó fenti megkülönböztetések következményei csakhamar megmutatkoztak. Az első és másodfokú agrárbizottság a Csík megyei román községek, szórványegyházak és román magánosok javára a magánjavak birtokaiból 27 000 katasztrális hold legelőt és erdőt kisajátított. A magánjavak igazgatósága a kisajátítási eljárást megfellebbezte. Mivel a Csíki Magánjavakkal nyilvánvaló igazságtalanság történt, a magánjavak vezetői remélték fellebbezésük igazságos elintézését. Ehelyett valóságban bombaszerűen hatott az agrárbizottság 1923. február 26-án hozott határozata. Az agrárbizottság e határozatában az igazságtalan kisajátítás sérelmének orvoslása helyett, a magánjavak minden birtokát román állami vagyonnak nyilvánította. Döntését azzal indokolta, hogy a székelyek a vagyont csak haszonélvezetre kapták, s még e haszonélvezeti jogot is elveszítették az 1848-as forradalomban játszott szerepük és „hűtlen lázadásuk” miatt. Az agrárbizottság véleménye szerint, 1869 után is csak haszonélvezetről volt szó, a vagyon tulajdonjoga pedig az államé maradt. Mivel pedig a román állam a magyar állam jogutódja, ennek következtében e közvagyon teljes jogú tulajdonosának tekintí magát. Különb is e vagyon a II. József korában végrehajtott úgynevezett határkiigazítás előtt eredetileg Moldva román fejedelemségé volt.

A döntést csakhamar követte a végrehajtás. 1923 áprilisában a román kormány a magánjavak igazgatóságát feloszlatta és a vagyont birtokba vette.

A csíki székely parasztek vezetői azonban nem nyugodtak bele a nagy paraszti közvagyon elkobzásába és az igazságtalan eljárásba. A magánjavak igazgatósága az országgyűlés mindkét házához és a minisztériumokhoz is beadványokat intézett. Ugron István, a Magyar Szövetség nevében küldöttséget vezetett Constantinescu földművelésügyi miniszterhez. Később Sándor József képviselő újabb küldöttség élén kérte a minisztert az igazságtalanság orvoslására. A

miniszter rögtön intézkedést ígért, de ígérete az előbbi ígérekhez hasonlóan ismét csak teljesítés nélkül maradt. Miután az összes lépések sikertelennek bizonyultak, a magánjavak igazgatósága elhatározta, hogy az utolsó lehetőséghez fog nyúlni: panaszt tesz a Népszövetségnek. A Népszövetséghez beadandó panasz 1923-ban el is készült és azt ki is nyomtatták. Ekkor azonban a kormány utasítására a csíkszeredai román rendőrfőnök a memorandum kinyomtatott példányait és kéziratát elkobozta, s ezzel a népszövetségi panasz beadását egyelőre megakadályozta.

Az ügyben csakhamar képviselői felszólalás is történt. Ekkor Constantinescu román földművelésügyi miniszter 1923. december 7-én a képviselőházban nyilatkozott. Nyilatkozatában rámutatott az ügy igazi hátterére: „Megvizsgálva a fellebbezéseket – mondotta –, arra a meggyőződésre jutottam, hogy ebben az ügyben nem lehet szó kisajátításról, hanem az államnak az egészét vissza kell vennie a maga számára. Az agrárbizottság fenséges hazafias cselekedetet végzett, helyrehozván határozata által a múltban elszenvedett igazságtalanságot és nyomorúságokat.”²⁰

E nyilatkozat után a magánjavak igazgatósága különféle lépéseket tett. Az egyik ilyen lépés, hogy az ellenzéki román néppárt a magyar párttal kötött megegyezésében ígéretet tett a magánjavak ügyének igazságos elrendezésére. Sajnos, mikor a párt uralomra került, ígéretét elfelejtette megvalósítani. A másik ilyen próbálkozás 1928-ban történt. Romániát ekkor Maniu Gyula miniszterelnöksége alatt a román nemzeti parasztpárt kormánya vezette. Mivel ez a kormány állandóan hangoztatta a parasztság iránti jóindulatát és a magyarok között egy külön magyar parasztpárt megalakulását támogatta, a csíki székely parasztság és a Magánjavak vezetői Maniuhoz fordultak az ügy igazságos megoldása érdekében. Maniu azelőtte megjelent küldöttség vezetőjétől átvette ugyan a memorandumot, de e sokatmondó kijelentés kíséretében: „Vélt igazukat meg fogom vizsgálni”. Az ígért vizsgálat azonban ismét elmaradt. Ekkor a Magánjavak igazgatósága belátta, hogy a csíki székely parasztság ügyében belföldön többé már nem remélhet kedvező fordulatot. Így az egyetlen megmaradt lehetőséget felhasználva, 1929. július 20-án Balogh Arthur Udvarhely-megyei és Pál Gábor Csík-megyei szenátorok aláírásával beadta panaszát a Népszövetséghez. A panasz rámutatott az ügyben elkövetett szabálytalanságokra és a kisebbségi szerződésbe ütköző egyenlőtlen elbánásra. Az agrárbizottságnak a törvény szerint csakis kisajátítási kérdésekben volt hatásköre. Ezzel szemben a bizottság az addig senki által kétségbe nem vont tulajdonjog kérdésének eldöntésébe avatkozott bele, ami pedig csak a bíróságra tartozhatott. A román kormány eljárásával súlyosan megsértette a kisebbségi szerződésben vállalt kötelezettségét, mert a teljesen azonos eredetű és természetű román és magyar közvagyonokkal szemben különböző módon járt el.²¹

A beadott panaszt az aláírók új meg új pótbeadványokkal egészítették ki. E beadványokban feltárták az ügy összes előzményeit és a román kormány álláspontjára tett megjegyzéseiket. A román kormány mindenekelőtt a román állam jogutódlási igényét hangoztatta és szerinte magyar állami tulajdont képező magánjavakkal szemben. Azt állította, hogy 1869-ben a magyar kormány javaslatára Ferenc József csak a javak hasznélvezetét adta vissza a csíki székelyeknek. Ezért a román kormány nem járt el igazságtalanul a csíki székelyek közvagyonával szemben és nem tett megkülönböztetést a káransebesi és naszódai közvagyonok javára, mivel az utóbbiak hasznélvezői egyúttal e területek valóságos birtokosai is voltak. A székely közvagyon ügyében nem konfiskálás, hanem az agrártörvényeknek megfelelő kisajátítás történt.

Ezzel szemben a kérelmezők különféle pótbeadványaikban bizonyították panaszuk igazságát. Rámutattak arra, hogy a közvagyon tulajdonát képező középületekért a román kormány 1923-ig éppen úgy fizette a megállapított bérösszeget, mint az 1918 előtti magyar kormány. Ezzel tehát a

román kormány elismerte e közvagyon magánjogi jellegét, s ugyanígy elismerte ezt Csík vármegye román vezetősége is. Sőt, midőn a közvagyon régi alkalmazottai az 1923-i elkobzás után kérték a román államtól nyugdíjaikat, e kérésüket az illetékes román hatóságok azon indoklással utasították vissza, hogy nekik nincs joguk állami nyugdíjra, mivel a Magánjavak nem állami intézmény. Sem a magyar állam, sem Csík vármegye, sohasem tekintették a Magánjavakat állami tulajdonnak. Elképzelhetetlen, hogy a magyar kormány e közös eredetű határőrezredek leszármazottainak közvagyonai tekintetében a magyarságnak sokkal kevesebb előnyt biztosított volna, mint az ellene küzdő román határőrezredek leszármazottainak.

A román kormány a panasz ügyében különféle hátráltató lépéseket tett. Először kétségbe vonta a Népszövetség illetékességét. Aztán a tárgyalás elhalasztását kérte, mivel – mint állította – a panasz aláíróival egyezkedni kíván, s e célból egy 6 tagú bizottságot nevezett ki. A tanács e kérést teljesítve az ügy tárgyalását a következő ülészekre halasztotta.

A bukaresti külügyminisztérium 1931. július 19-re valóban tárgyalásra hívta meg a panasz aláíróit. Ezek, két aláíró kivételével mind megjelentek. A román állami bizottság a tanácskozást ama kijelentéssel kezdte, hogy a panasz aláírói nem jogosultak a Csíki Magánjavak képviselőjére, mert a vagyon sohasem volt a csíki székelység tulajdona. A panasz aláírói visszautasították ezt az álláspontot és kijelentették, hogy semmiféle olyan megoldáshoz nem járulnak hozzá, amely a csíki székelységet a Magánjavak tulajdonától véglegesen megfosztaná. A román bizottságnak nem lévén felhatalmazása semmiféle további javaslat megtételére, a fenti kijelentések után a tanácskozás véget is ért. A sikertelen próbálkozásról a panasz aláírói jelentést tettek a Népszövetségnek. A Népszövetség átíratára 8 hét múlva a külügyminisztérium ismét tanácskozásra hívta meg az aláírókat. Az ez alkalommal tett javaslat kiindulópontja azonban ismét csak a régi volt: a román állam által elvett összes javak utódlás jogán a román államot illetik meg. A román bizottság bizonyos engedményeket helyezett kilátásba a panasz visszavonása esetén. E szerint pár épületet visszaadnak, iskolai és egyházi segélyt folyósítanak és a Magánjavak alkalmazottainak nyugdíjjogosultságát elismerik. A panasz aláírói a javaslatot nem fogadták el. Ezzel az újabb tárgyalás is befejeződött. Midőn erről a panasz aláírói a Népszövetséget értesítették, a Népszövetség 1931. szeptember 4-re a Magánjavak ügyét tárgyalásra tűzte ki. Ám a román kormány újabb egyezkedési tárgyalások céljából ismét halasztást kért.²² Ezt a tárgyalást 1931. október 10-én Bukarestben meg is tartották, de minden eredmény nélkül, miután a román kormány a székely közvagyonból semmit sem akart visszaadni. Az utolsó megegyezési kísérlet november 4-én Brassóban történt. Az aláírók ez alkalommal újból kérték a Magánjavak ügyének igazságos elintézését. Kérték az épületek visszaadását, a már kiosztott földek és legelők jövedelmének visszatérítését, a vissza nem adható területek használatáért illő kárpótlást, az állami tartalékképpen kezelt területek és letarolt erdők visszaadását, illetve megfelelő kárpótlást. Az állami bizottság mindezeket a kéréseket visszautasította és a csíki székelyek tulajdonául sem épületeket, sem erdő, vagy legelő birtokokat nem ismert el. Ezekre az állam kizárólagos tulajdonjogát hangoztatta és a már ismertett fenti ígéreteit ismételte meg a panasz visszavonása esetén.

A panasz aláírói – látván a sokszoros tárgyalás és egyezkedési kísérlet sikertelenségét és a román kormány halogató eljárását – a Népszövetségtől a panasz napirendre tűzését kérték. Így a panasz 1932-ben ismét napirendre került. Ekkor a román kormány még egy utolsó próbálkozást tett: kétségbe vonta a Népszövetség azon jogát, hogy ebben az ügyben döntést hozzon, mivel szerinte erre a román bíróságok illetékesek, melyek előtt a panasz aláírói még nem tettek igazuk elismerésére megfelelő lépéseket. A Népszövetség azonban a román kormány e véleményét nem fogadta el, hanem egy külön jogi bizottság döntése alapján magállapította,

hogy igenis joga van a panasz felett dönteni és a panasztevők nem voltak kötelesek előzőleg igazukat a román igazságszolgáltatási hatóságok előtt keresni.

Az ügyben a népszövetségi döntés 1932. szeptember 27-én történt. A népszövetségi döntés lényege gyakorlati megoldás volt és a kérdés tulajdonjogi természetének megoldása elől kitért. Döntésében közvetlenül mégis elismerte a panasz jogosultságát és a román kormány eljárásának igazságtalanságát. Ugyanis kimondotta, hogy a Magánjavak régi igazgatóságát visszaállítják, a városi ingatlanokat visszaadják és a visszaállított igazgatóság rendelkezésére bocsátják.

A román állam birtokában maradt erdő- és legelőterületekből visszaadnak 6704 hektárt, azaz 11 659 hold erdő- és legelőterületet. A román állam elismeri a Magánjavak volt alkalmazottainak nyugdíjjogosultságát az állami hivatalnokokra érvényes szabályok szerint.

A népszövetségi döntés indoklása hangsúlyozta, hogy a megoldás megővja a kisebbség legitim érdekeit a román állam legfőbb érdekeinek figyelembevételével. A Népszövetség tehát a jogsérelem lényegével nem foglalkozott és döntését a román kormány megaláztatásának biztosítása határozta meg. Természetesen, a megoldás az aláírókat és az egész magyar közvéleményt igen kínosan érintette. A román kormány ellenben többé-kevésbé meg volt elégedve a döntéssel, noha ez közvetve elismerte a panaszlók állításainak igazságát. Hiszen a tanács döntésében mindenütt „visszaadásról”, „visszatérítésről” stb. beszél, holott – amint a kérdés legkitűnőbb ismerője, Balogh Arthur kifejtette – visszaadni csak azt lehet, ami nem a visszaadó tulajdona. A csíki székely parasztnak tehát elvileg igazat adtak, de gyakorlatilag csak elkobzott vagyonuk egyes részeinek visszaadására irányuló döntéssel kellett megelégedniük.

Am, midőn a döntés végrehajtására került a sor, újabb nehézségek merültek fel. A román kormány másfél évig halogatta a népszövetségi döntés végrehajtását. Ekkor 1934 júniusában törvényjavaslatot terjesztett elő a csíki székelyek ügyében hozott népszövetségi döntés céljából. A javaslat azonban a Magánjavak visszaadandó része fölött is a román hatóságoknak adta a rendelkezés jogát. A vagyontárgyak felsorolását kihagyta a szövegből, továbbá a visszaadás tárgyát képező javakat a vagyonkezelésre kijelölt szerveknek csak olyan nyilatkozat ellenében rendelte visszaadni, amelyben a székelyek többi vagyonukról lemondanak. Gyárfás Elemér magyar szenátor felszólalásában kijelentette, hogy a nyilatkozat „feltételül való kikötése megengedhetetlen kényszer” és a népszövetségi döntésnek mind betűjével, mind szellemével ellenkezik. Ezért a magyarság nevében a törvény ellen a leghatározottabban tiltakozott.²³

Tiltakozása azonban hiábavaló volt, mert a törvényt változtatás nélkül megszavazták. Ekkor a Magánjavak vezetői 1934. október 25-én újabb panaszt adtak be a Népszövetséghez. Beadványukban rámutattak arra, hogy a kormány 1934-ben megszavazott törvénye ellentétben áll a népszövetségi döntéssel. A román hatóságoknak beavatkozási és ellenőrzési jogot adott a visszaadásra ítélt javak fölött is, azonkívül pedig a Magánjavak régi alkalmazottainak nyugdíjazására vonatkozó döntést nem hajtotta végre, mert a kormány által felajánlott nyugdíj csak felét vagy harmadát képezi az alkalmazottaknak járó nyugdíjösszegnek. Ezenkívül az elmaradt nyugdíj megtérítése is 75%-os veszteséggel van előirányozva.

Az újabb panaszok azonban nem vezettek eredményre. A nemzetközi fejlemények miatt akkor már nagyon megrendült tekintélyű Népszövetség a csíki székely parasztságnak már azt a védelmet sem tudta nyújtani, amit pár évvel azelőtt még részben hajlandó volt megadni. Így az ügy végső fejleményei 1936-ban zajlottak le. Oțetea Valer, Csík vármegye román prefektusa, 1936. június 15-ére összehívta a Magánjavak vagyonkezelő bizottságát, hogy román törvényhozás által megszavazott törvénynek megfelelően, a tulajdonosoknak visszaítélte ingatlanokat birtokba adja. A prefektus elnöklete alatt a tanácskozáson megjelentek Avramescu állami jogtanácsos, Suciú erdőigazgató, valamint a Magánjavak vagyonkezelő bizottságának tagjai.

Avramescu a tárgyalások elején kijelentette, hogy a vagyont csak abban az esetben adják át, ha a birtoktulajdonosok olyan értelmű nyilatkozatot adnak, mely szerint a megállapított közel 12 000 hold birtoknak és középületeknek átvételével minden követelésük kielégítést nyert és a román államtól semmiféle további kártérítést nem igényelnek. A Magánjavak vagyongazdálkodási bizottsága ezt a követelést visszautasította. Kijelentette, hogy ilyen nyilatkozatot semmi körülmények között nem adhat, mivel erre nincs megbízása. A vélemények összeütközése miatt átadás nem történt és a további tárgyalást július 1-re napolták el.²⁴

Mivel az átadást a román kormány a fenti feltételekhez kötötte, a Magánjavak vezetősége emlékiratban tárta fel álláspontját. Ebben többek között kijelentette, hogy „az igazgató tanács annak a vagyongazdálkodásnak a nevében, amelyet képvisel, nem adhatja meg azt a lemondó nyilatkozatot, melyet a fentebb megjelölt törvény II. cikke a vagyon részleges visszaadásának feltételül kikötött, mert ezt a lemondást ugyanezen törvény által életbeléptetett alapszabályok IV. cikkében foglalt rendelkezés is tiltja, de azért sem, mert igénybe akarja venni azt a jogsegélyt és jogorvoslatot, melyet a jogaiban sértett félnek: polgárnak, vagy intézménynek az alkotmány és a törvények biztosítanak.”²⁵

A Magánjavak sorsa tehát a népszövetségi döntés megkísérelt végrehajtása után sem változott és a csíki székely parasztok végeredményben semmit sem kaptak vissza. A román kormány eljárásának igazi célja valóban e székely közbirtokoknak a székelység kezéből való kivétele és román kézre való juttatása volt. Mert a kormány az elkobzott birtokokból elsősorban románoknak, egyéneknek és közintézményeknek adott egyre növekvő értékű ajándékokat. A megye északi határán 54 515 kataszter hold birtoktestből mintegy 27 744 holdat Bélbor, Holló, Tölgyes és Békás román községek lakosainak osztott ki. Később egyes magyar községek is kaptak bizonyos területeket. Így Csíkszereda 3 106 magyar lakosa kapott 30 holdat és Széplak községe is kapott 1 holdat. Ezzel szemben Bélbor 1419 lakosa összesen 8530 holdat, Holló község 1015 román lakója pedig 6632 holdat kapott. A testületeknek adott birtokok aránya ugyanilyen módon alakult. Az egyházaknak összesen 1500 holdat osztottak szét, ebből 1200 hold a román ortodox és görög katolikus egyházak, 300 pedig a kisebbségi magyar egyházaknak jutott.²⁶ A román községek lakosai az erdőkön és legelőkön kívül házhelyek céljaira belsősegeket is kaptak. Noha az erdélyi földreformtörvény kifejezetten megtiltotta a kisajátítás helyétől távol eső igényjogosultak juttatását, mégis a birtoktól 100 km-re lévő Vasláb román község is értékes erdőt kapott. A székely parasztok e közvagyonából Erdély és az Ókirályság számos román községe részesült. Ezek mellett a magánosok ezrei kaptak minden ellenérték nélkül Csík megyei területeket, vagy ingyen fát. Az erdőterületek kihasználását egyes élelmes vállalkozók valóságos rablógazdálkodással végezték, aminek következtében a Magánjavak birtokain végtelen pusztulás indult meg. Hatalmas erdőket teljesen letaroltak és az egykor gyönyörű látványt nyújtó őserdők helyén lemeztelenített, csúszós talajú, kopasz hegyek maradtak. A csíki székely parasztság közvagyonára végeredményben tehát majdnem tökéletesen elveszett a csíki székelyek számára. A kérdés már említett kitűnő ismerője francia nyelvű könyvében így foglalja össze az ügy tanulságait: „Amíg az 518 105 holdat (297 910 hektár) kitevő földek, melyeket Magyarország uralkodói és a magyar törvényhozók a magyar államhoz tartozó javakból egykor a naszódai és karánsebesi román határőröknek adtak át, teljesen a román haszonélvezők számára vannak biztosítva, addig a román kormány a régi székely határőrök leszármazottait megfosztotta 62 800 hold (36 110 hektár) birtokuktól, azon jogcím alatt, hogy ezek a birtokok valamikor állami javak voltak, ami nem felel meg az igazságnak. Ezekből a törvénytelenül visszatartott javakból a népszövetségi tanács döntése a kormányt 51 217 hold (29 477 hektár) végleges megtartására jogosítja, midőn a határőrök leszármazottainak csak 11 651 hold (6704 hektár) visszaadását rendeli el, ami az elkobzott javak kiterjedésének csak 18,5%-át, értékének pedig 1,5%-át képezi. Ami a

székelyektől elvett 81,5%-ot illeti, azt a román kormány legnagyobb részét a román egyházaknak és községeknek osztotta szét, a maradékot pedig megtartotta magának. Fentebb említett román javak teljes egészükben és mindenféle korlátozás nélkül mai napig román nemzeti célokot szolgálnak. Új román törvények írják elő, hogy a javak kezelése a román határőrök leszármazottainak illetékességében maradjon. Ezzel szemben a csíki székely határőrök javainak csak egy gyenge töredéke maradt meg, és e gyenge töredéknek székely kisebbség érdekében való felhasználása sincs semmi módon biztosítva. Ez a sorsa azoknak a javaknak, amelyek az 1869. február 16-i királyi elhatározás szerint arra voltak hivatva, hogy a székely nemzet anyagi jólétét fokozzák. A kisebbségi szerződés nyilvánvaló megsértésével közel 100 000 székelyt fosztottak meg javaiktól. Ha csak a földek értékét számítjuk, a veszteség legalább 99 millió aranyfrankra rúg.²⁷

A Csíki Magánjavak sorsának végleges kialakulása idején a román földreform igazi célkitűzései és eredményei már minden erdélyi ember előtt nyilvánvalókká váltak. Valóban, amint az észak-erdélyi részeken folytatott adatgyűjtésből kiderül, a földreform minden vonatkozásban a román elem gazdasági megerősítését és a magyar társadalmi rétegek birtokában lévő földtulajdon csökkentését eredményezte. A végleges adatok szerint a kisajátított földbirtokokat a következőképpen használták fel:²⁸

	Katasztrális hold	Százalék
„Igényjogosultak” részesedése (házhelyekkel)	720 671	22,6
Embatikusok részesedése	54 541	1,7
Telepesek részesedése	68 601	2,1
Községeknek juttatott legelők	962 244	30,2
Községeknek juttatott erdők	842 459	26,5
Közérdek rezerva	170 010	5,3
Állami kezelésben maradt erdők	279 104	9,1
Ki nem osztott területek	74 868	2,4
Összesen:	3 182 498	100,0

A román hivatalos adatok tehát nyilvánvalóan bizonyítják, hogy az összes kisajátított területeknek 22,6%-át fordították az igényjogosult parasztság földhöz juttatása céljaira. A földreform tehát elsődleges céljának nem az igényjogosult parasztság teljes kielégítését tekintette. Az összes kisajátított földbirtokterület 56,7%-a arra irányult, hogy a községeknek juttatott erdő- és legelőterületekkel újfajta közbirtokokat csoportosítson. Az észak-erdélyi adatgyűjtés szerint, a kisajátított közbirtokoknak legfeljebb 33,2%-a esett magyar többségű vidékekre. Az egész Romániához csatolt területre vonatkoztatva az arányszám nyilvánvalóan alacsonyabban alakult és semmiképpen sem haladhatta meg a 20,3%-ot.

Az olyan nagyon hangsúlyozott „szociális célkitűzésű” román földreform végrehajtása olyan körülmények között történt, hogy az igényjogosultak egy részének földhöz juttatása mellett 533 982 katasztrális hold terület teljesen felhasználhatatlanul maradt. Mint láttuk, a magyar parasztságnak, illetőleg a magyar nemzetiségű számba jöhető igényjogosultaknak csak alig 27%-a kapott földet. A fenti adatokból nyilvánvaló, hogy a kisajátított földbirtokterület bőven fedezte volna az összes magyar igényjogosultak igényeinek kielégítését. Ez azonban nem történt meg. Az 533 982 katasztrális hold fel nem használt kisajátított területből 170 011 katasztrális hold úgynevezett közérdekű tartalékot képezett, amelyből a román kormányzat román egyházakat, iskolákat és egyes közintézményeket jutalmazott. A maradék 363 972 katasztrális hold állami kezelésben maradt, azaz ugyancsak román célokra tartották fenn.

Ha most a földreformmal kapcsolatban arra a kérdésre próbálunk válaszolni, hogy a kisajátítás milyen mértékben érintette a kisbirtokokat, nagyon érdekes feleletet adhatunk. Az észak-erdélyi adatgyűjtés szerint az 1940-es döntéssel Magyarországnak ítélt magyar területeken – ahol a magyarság kétharmad része élt – összesen 3358 magánbirtokos szenvedett kisajátítást. E magánbirtokosok 57,2%-a, pontosan 1923 egyén, 50 katasztrális holdon aluli törpe- és kisbirtokos, 6,3%-a pedig 50-100 katasztrális holdas kisbirtokos. Az 50 holdon aluli törpe- és kisbirtokosoknál 51,4%, az 50-100 holdas kisbirtokosoknál pedig 53,3% esett kisajátítás alá. A túlnyomórészt paraszti foglalkozású egyének (törpe- és kisbirtokosok) tehát több mint 50%-ban kisajátítás alá kerültek. Mégpedig különösképpen a magyar nemzetiségű kisbirtokosoknál, mert az 1-50 holdas birtokkategóriában 74,7%, az 50-100 holdas kategóriában pedig 68,1%-ra emelkedő kisajátítás magyar birtokosok terhére történt.²⁹ Mindez pedig annak ellenére, hogy – amint láttuk – Suciú adatai szerint is a Romániához került magyar területeken a törpe- és kisbirtokosok együttes 4 037 496 katasztrális holdat kitevő területéből a magyarság csak 24,8%-al, a románság pedig 66,2%-al rendelkezett. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyar nemzetiségű kisbirtokos parasztságot a földreform sokkal súlyosabban sújtotta, mint a román nemzetiségű parasztokat, juttatásban viszont a román parasztság sokkal nagyobb százalékban részesült, mint a magyar. A románság részesedése 78,1%-os, a magyarságé 14,8%-os volt, holott a népi arányszám szerint a Romániához csatolt területeken a románság 58,7%-ot, a magyarság pedig 31,2%-ot képviselt. Igazságos földreform esetén tehát igazi társadalmi kiegyenlítődést és a két nép igényjogosult parasztságának földhöz juttatását egy olyan megoldás jelentette volna, amely a kisajátításnál is, a juttatásnál is a nemzeti arányszámot veszi alapul. Eszerint pedig a magyarságnak a földhöz juttatásnál nem 14,8%-os, hanem 31,2%-os részesedést kellett volna kapnia, a románság pedig a 78,1%-os juttatás helyett 58,7%-at. Tehát a román uralom alá került magyar parasztságot a kisajátításnál és a földhöz juttatásnál méltánytalan elbánásban részesítették.

Sajnos, mivel a román szerzők és hivatalos megbízás alapján dolgozó szakemberek az egész területre vonatkozólag a kisajátítást és a juttatást megvilágító pontos nemzetiségi adatokat a mai napig nem közölték, szám szerint nem lehet megállapítani, mennyi magyar paraszt mennyi földet veszített a kisajátítás és a földhöz juttatás elfogult végrehajtása következtében. De ha tekintetbe vesszük a már felsorakoztatott adatokat, a telepések földbirtokainak elvételét, a Csiki Magánjavak elvételével megkárosított közel 100 000 székely parasztot, valamint az Altruista Bank által közvetített földvásárlásokból származó kisbirtokok kisajátítását, közel 150 000-re tehetjük azoknak a magyar nincsteléneknek és törpe- és kisbirtokosoknak a számát, akik a román földreform következtében súlyos anyagi veszteségeket, vagy mellőzést szenvedtek. Az Altruista Bank által közvetített vásárlások egykori kezdeményezőitől, majdnem mind magyar kisérdőktől, minden ellenérték nélkül vették el földjeiket. Így Jármá községben (Maros–Torda megye) 132 holdat veszítettek a magyar kisérdők, Kolozspata, Györgyfalva és Bocs községekben 350 kisérdőtől összesen 1850 holdat, Ajtonban (Kolozs megye) 39 kisérdőtől 390-et, Szilágyszigeten, Szilágycővesden, Szilágysámszondon és Szilágymocsolyán szintén kisérdőktől 700 holdat, Bún (Nagyküküllő megye) községben 736 holdat, Dezméren a szamosfalvi kisérdőktől pedig 85 holdat koboztak el.³⁰ A kisajátítások sok-sok ezer esetben, mint láttuk szintén magyar törpe- és kisbirtokosokat érintettek.

A magyar parasztság tehát a földreformmal gazdaságilag nem nyert, hanem veszített. Mert amit a román kimutatásokban szereplő 46 096 magyar kapott, az messze elmarad a magyar törpe- és kisbirtokosoktól, valamint a magyar tömegek számára addig nagy hasznot jelentő magyar közbirtokok kisajátításából nyert földbirtokmennyiség mögött. A magyar parasztság

tehát a román földbirtokreform következtében nem jobb, hanem rosszabb anyagi körülmények közé került. Világosan mutatják ezt azok az intézkedések, amelyeket a földreform hatásának növelése és a román célok gazdasági megvalósítása érdekében a román törvényhozás a földreform utáni időszakban tett.

A földreformmal ugyanis nem ért véget a magyar parasztság és kisbirtokos rétegek tulajdonában lévő vagyon megnyirbálása. A bányatörvény szerint a borvizek az ásványi javak közé soroltattak. Viszont a román alkotmánytörvény szerint az ásványi javak az állam tulajdonát képezik. A román bányatörvények e rendelkezése tehát a székelyföldi borvizeket, melyek majdnem kizárólag kisebbségi kézen voltak, a román állam számára tartotta fenn.³¹ A pár év múlva hozott gazdasági intézkedés bizonyítja, hogy az általa kincseinek állami tulajdonba való vétele és biztosítása csak a kisebbségi parasztságra vonatkozott. Ugyanis, amidőn az alkotmány és a fentebb említett bányatörvény a nyugati hegyvidéken élő román nemzetiségű mócok tulajdonában lévő aranybányák sorsának meghatározására került a sor, egy 1927-ben kiadott rendelkezés a mócok jogait továbbra is fenntartotta.³² A székely tulajdonban lévő borvizekre természetesen ilyenfajta rendelkezést nem hoztak.

1937-39-ig ismét újabb intézkedések történtek a magyar tulajdonban lévő anyagi javak elvételére vonatkozólag. 1938 végén felállították a katonai határövezetet. Az erről szóló törvény lehetővé tette a katonai övezetben lévő bármely ingatlanok katonai célokra való kisajátítását. A községeket és intézményeket kötelezték arra, hogy a hadviselési célokra felhasználható ingatlanaikat a román hadügyminisztériumnak minden ellenszolgáltatás nélkül engedjék át. Az övezetben lévő összes ingatlanokat az állam külön elővételi jogának érvényesítésével szabad forgalomba hozni. Mivel a törvény végrehajtási utasítása a katonai övezeteket legnagyobb részben olyan területeken határozta meg, amelyeknek lakossága túlnyomórészt magyar volt, az említett rendelkezések nyilvánvalóan a magyarok tulajdonában lévő ingatlanok román célokra való elvételét biztosították.³³

1939-ben egy újabb törvényt bocsátottak ki az állami elővásárlási jog pénzügyi biztosításáról. A törvény szerint, a határszéli vagy vegyes lakosságú vidékeken megvásárolt ingatlanokat csakis telepítési célokra lehet felhasználni és azokat 5-10 hektáros részletekben csakis románoknak – az alkotmány értelmében fajlag románoknak – lehet eladni.³⁴

1937-ben megszavazták és közzétették a Szász Egyetem és Hét Bírák vagyonszétosztásáról szóló törvényt. E törvény megszavazása előtt a nevezett intézmények vagyona a Királyföld összes lakosságának közművelődési céljaira szolgált. A vagyon jövedelmének 47,3%-a, illetve a Hét Bírák vagyonának 56,3%-a a románságot, 18,5%, illetőleg 10,1% pedig a magyarságot illette. Az 1939-ben megszavazott fenti törvény kimondta, hogy a vagyontömeg jövedelme csak a Királyföldön lakó románok és szászok céljaira használható fel. Ezzel tehát az ott lakó magyarokat az addig élvezett jogaiktól és a vagyonban való részesedéstől megfosztotta, noha itt követhette volna azt az eljárást, melyet – mint láttuk – a magyar kormány 1879-ben alkalmazott, amikor is a román falvakat a Királyföld szerves részének minősítve a Szász Egyetem vagyonából a románokat is részesítette. A román kormányzat azonban mind az egyenlő elbánásról, mind az egykori magyar kormány eljárásának ismétléséről megfeledkezett.³⁵

Ugyanígy eljárás érvényesült az 1934-ben megszavazott híres adósságrendező törvény intézkedéseiben is. A törvény a világgazdasági válság következtében nehéz helyzetbe jutott adósok helyzetét sorozatos intézkedésekkel igyekezett megkönnyíteni. Az adósságok megfizetésére hosszú haladékot biztosított és más hasonló intézkedéseket tett az eladósodott emberek megsegítésére. Azonban megint csak sajnálatos különbség állapítható meg a törvényben az adósok nemzetiségére vonatkozólag. A törvény ugyanis a jogi személyeket és közbirtokossá-

gokat kivette a törvény hatálya alól, így tehát azoknak egész adósságukat teljes névértékben a meghatározott időn belül meg kellett fizetniük. Ellenben a közbirtokosságok közül a volt naszódi 2. számú és karánsebesi 13. számú határőrezredhez tartozó román közbirtokosságokat a törvény hatálya alá vonta. Tehát e jogi személyek adósságaira vonatkozott a törvény különféle könnyítéseket biztosító rendelkezése, a magyar nemzetiségű székelyföldi közbirtokosságoknak pedig minden adósságukat a rendes módon meg kellett fizetniük. A román törvényhozó ezzel az eljárással a román nemzetiségű egyének javát szolgáló közbirtokosságok helyzetén könnyített, a magyar nemzetiségű egyéneket érdeklő közbirtokosságok helyzetén pedig nem.³⁶

Az említett intézkedéseken kívül a román törvények nemegyszer hoztak olyan rendelkezéseket, melyeket az Ókirályság, Erdély és más tartományok szegény lakosain különleges kedvezményekkel segítettek. Így tűzi- és épületfa biztosításával mozdították elő az egyes román lakosok anyagi fejlődését, valamint 1937-ben a rendes vasúti díjából engedélyezett 75%-os kedvezménnyel segítették az aranyosvidéki mócok anyagi érdekeinek védelmét. A magyar nemzetiségű szegény tömegek – mint például a székely vidékek egyes nyomorúságos tömegei – soha hasonló segítségben nem részesültek.³⁷

A román földreform és az azt kiegészítő későbbi törvényes intézkedések tehát mindenütt a román nemzetiségű egyének érdekeit tartották szem előtt és a nem román paraszti tömegekre nagyon ritkán voltak tekintettel. Világosan látszik ez a földreform után maradt állami tartalékföldek felhasználásának kérdésében és azokban az intézkedésekben, melyeket olyankor hoztak, amikor egyes kisajátítások alkalmával a magyar nemzetiségű birtokosokkal szemben elkövetett igazságtalanságokat a román bíróság határozata szerint jóvá kellett volna tenni.

Mint láttuk, a kisajátítás után hatalmas földbirtokterület maradt az állam tulajdonában, mint állami tartalék. Legnagyobb ilyen tartalékföld Bihar, Csík, Háromszék és Szatmár vármegyében maradt, de Udvarhely és Szilágy megye is szerepel a nagyobb tartalékföld statisztikájában. Csík vármegyében a kisajátított terület 21,9%-a, Háromszéken 21%-a, Szatmár megyében 24%-a maradt meg az állam rendelkezésére. E terület egy részére vonatkozólag Constantinescu román földművelésügyi miniszter 1923. november 10-én a román szenátusban kijelentette, hogy „Erdélyben a Temes-Torontáltól Aradon át Szatmárig húzódó zónába eső kisajátított területet arra a célra tartottuk meg, hogy oda határainkon túl és havasainkon élő románokat telepítsünk, mert úgy gondolom, hogy ez a kisajátított terület csak azokat illeti meg, akik a román nacionalizmus bölcsőjét képviselik.”³⁸

A kérdésről általában hasonló módon, vagy még világosabban nyilatkoztak a későbbi román források is. A nemzeti parasztpárti kormány által 1928-ban kiadott hatalmas jubileumi emlékkönyv szerint: „habár Erdélyben kisajátított művelhető terület viszonylagosan kevés volt, ennek ellenére a birtokbahelyezési kérések kielégítése mellett egyes vidékeken jelentékeny rezervák maradtak fenn. Ezekről úgy határoztak, hogy azokra gazdákat telepítenek olyan vidékekről, amelyen nem állott rendelkezésre föld valamennyi igényjogosult kielégítésére.”³⁹ Később a román telepítés kérdésének egyik legalaposabb román szakértője, Jinga Viktor volt alminiszter, egészen nyíltan kifejezte a román földbirtok-politika e kérdésében követett célját. Szerinte, a határvidéken a földreform-intézkedések célja az volt, hogy a többség és kisebbség számbeli arányát megváltoztassák. „Az idejött, vagy idehozott idegenekkel – olvashatjuk a megállapítását – bármilyen nyelven beszéljenek, s az Istent bármiképp imádják, meg kell értetni, hogy a nap alatt ez a föld a románság teljes és örök uralma számára van fenntartva, és ezért a román állam kötelességszerűen a népi önmegtartás érdekében elhatározott és kiterjedt tevékenységbe fogott, s ennek első és legjelentősebb része a román népi élettér kitisztítása minden oda nem illő idegen elemtől.”⁴⁰

Az így körvonalazott cél elérése érdekében Jinga adatai szerint a trianoni határ mentén összesen 111 román telepet létesítettek. E telepek megoszlása a következő volt: Temes–Torontál vármegyében 45, Szatmárban 19, Szilágyban 19, Aradban 15, Biharban 9 és Krassó–Szörény vármegyében 4 telep alakult. Ezekben a telepekben az idehozott románok összesen 69 223 katasztrális holdat kaptak, átlag 13,9 holdas telephellyel. A telepes családok száma 4973 volt. Az csak természetes, hogy az ismertetett cél elérése érdekében ezeken a vidékeken egyetlen magyar nemzetiségű egyén sem kaphatott földet.

A földreform végrehajtása alkalmával voltak olyan esetek, amikor a magyar parasztság kárára elkövetett igazságtalanságokat a román hatóságok is elismerték. Mikor azonban a jóvátételt kimondó bírói határozat végrehajtására került sor, a román hatóságok megtagadták a határozat végrehajtásának biztosítását. Így különösen nagy port vert fel Haró község román lakosainak esete. A község 126 katasztrális holdas legelőjét, mely a dévai csángóké volt, a járási kisajátítási bizottság a kisajátítás alól mentesítette. A megyei bizottság azonban ellenkező értelmű döntést hozott és a legelőt kisajátítva, felosztotta a harói románoknak, a dévai és harói görögkeleti egyházaknak, valamint más intézményeknek. A magyar parasztok tovább fellebbeztek. Fellebbezésük 1926. március 29-én az Agrárkomité előtt eredménnyel járt, s ez a fórum az előbbi kisajátítást megsemmisítve, 1926. április 15-i 3754. számú leiratával elrendelte, hogy a megyei agrárbizottság mostani döntését „sürgősen hajtsa végre és a végrehajtást azonnal jelentse.” A megyei agrárbizottság hetekig húzta a végrehajtást, mire május 4-én távirati úton rendelték el, hogy a magyar parasztokat birtokukba helyezték vissza. Másnap kitűzték a birtokba való visszahelyezést. Azonban ekkor távirat érkezett, mely a végrehajtást felfüggesztette. Pár hónapos huzavona után, 1926. szeptember 17-én a dévai polgármester 3555. szám alatt kikézbiztosította azt a rendeletet, mely 21.262/1926 szám alatt a magyar parasztokat elutasította a szóban forgó legelő birtokától. A haróiak ekkor a temesvári román ítélőtáblához fordultak. Az ítélőtábla döntése értelmében, 1927. március 7-én a Hunyad megyei gazdasági felügyelőség a 696/1926. számú rendelettel a földvári legelőt ismét a harói magyarok birtokába adta. Ámde a harói románok április 12-én 100-120 főnyi felfegyverzett csapattal körülfozták a földméréssel foglalkozó 7 fegyvertelen dévai magyar parasztot és agyba-főbe verték őket, sőt egyiküket, Molnár Pétert sebesülten a Marosba taszították, ahol halálát lelte. A történetek után 1927. április 20-án a dévai román rendőrbiztos egy közrendőr kíséretében megjelent a dévai magyar telep bírójánál, s ajtájára szegezte a bukaresti földművelésügyi minisztérium Casa Centrală osztályának 14 801 számú rendeletét. A rendeletben a román földművelésügyi minisztérium említett ügyosztálya a dévai magyar parasztokat eltiltotta a sokat vitatott és nekik jogosan bíróságilag odaítélt legelő használatától, mert azt a harói románoknak véglegesen meghagyta birtokukban. Így tehát ebben az esetben, midőn a román bíróság egy magyar parasztcsoport igazát elismerte, a törvényes bírói határozatot végrehajtani nem lehetett, s a végén a földművelésügyi minisztérium az erőszakos harói románoknak fellépését jóváhagyta. Hasonló eset történt Simény Béla aranyi földbirtokossal is. Az Agrárkomité jogerős ítélettel földjeinek egy részét mentesítette a kisajátítás alól. Ekkor azonban a piski és aranyi románok „vasvillával üzték el a megkezdett barázdák mellől.” Simény a Hunyad megyei román prefektushoz fordult igazának védelméért. A prefektus azonban kijelentette, hogy „az Agrárkomité olyan értelmű határozatot hozott, amely technikailag végrehajthatatlan”.

A magyar sajtóban „harói büntett” néven ismert fenti eset után nemsokára a kalotaszentkirályi (Kolozs megye) közbirtokosság legelőjével hasonló dolog történt. A legelőre Székelyjő román lakosságú község pályázott, s igényét az alsófokú megyei agrárbizottság elismerve, a nevezett legelőt kisajátította. A kisajátítást a további fejlemények bevárása nélkül,

a székelyjói románok azonnal végrehajtották és a legelőt birtokukba vették. A szentkirályi parasztek fellebbeztek. Az Agrárkomité fellebbezésüknek helyt adva igazságos döntést hozott és 1929-ben a szóban forgó területeket a magyar kisbirtokos parasztnak visszáitélte. Ám a jogerős határozat végrehajtását a székelyjói románok a haróiakhoz hasonlóan erőszakkal megakadályozták. Ekkor a kalotaszentkirályiak birtokháborítási pert indítottak. A perben a végső döntést a legfelsőbb román bíróság, a Semmítőszék mondotta ki, elutasítván a birtokháborító székelyjói románok érvelését. A Semmítőszék döntésében a vitatott birtok jogos tulajdonosainak a kalotaszentkirályi magyar parasztnak mondotta ki. Ám amikor a határozatot végre akarták hajtani, a román földművelésügyi miniszter maga akadályozta meg a magyar parasztnak abban, hogy a végső fokon is nekik ítélt földeket birtokukba vegyék. A magyar parasztnak fenyegető beszédben Magyarországra küldte, s ugyanakkor utasította a csendőrség parancsnokát, hogy a legelők visszavételét semmiképpen meg ne engedje. Nem lévén ezek után lehetőség arra, hogy a legfelsőbb román bíróság által kimondott jogerős határozatot a román hatóságok útján a magyar parasztnak érdekében végre lehessen hajtani, a kalotaszentkirályi magyar parasztnak a Népszövetséghez panaszt adtak be. Erre a román kormány 1936. április 7-én egy törvényt szavaztatott meg, melynek értelmében kisajátítási kötvényekkel, 1 100 000 lejért megvásárolta a kalotaszentkirályi közbirtokosság 136 katasztrális hold, 540 négyszögöl kiterjedésű legelő- és erdőterületét, azt ugyanezen az áron 10 évi részletfizetésre 5%-os kamattal Székelyjói román községnek juttatta.⁴¹ Pontosan ugyanilyen esetek történtek a karcafalvi és környékbeli székely községek egyes birtokaival, melyeket a román községek erőszakkal elfoglaltak és a román hatóságok az erőszakosság ellen nem voltak hajlandók jogorvoslatot biztosítani. A népszövetségi panasz itt is kényszerű vásárlást eredményezett. A bíróilag megállapított igazságtalanságok esetében sem volt hajlandó a román kormányzat egyetlen esetben sem hozzájárulni ahhoz, hogy a román bíróság által visszáitélte földeket román hatóságok segítségével a kárvallott magyar nemzetiségű tulajdonosoknak visszaadják.

A Székelyföldön egyes székely közületek birtokainak román célokra való felhasználása a földreformon kívül is gyakran előfordult. Így például az úgynevezett „Ős Marosszéki Vagyonközösség” 127 székely község közös tulajdonát képező, mintegy 15 000 holdat kitevő Székelyhavas jövedelmét a román kormányzat furfangos módon elvonta a székelyektől és a románoknak adta. A törvény elismerte, hogy a vagyon a 127 székely község közös tulajdona. Ugyanakkor azonban a vagyonkezelésre vonatkozólag olyan rendelkezést hozott, amely szerint a vagyont Maros vármegye megyei tanácsa kezeli. A megyei tanács azonban nem választott, hanem kinevezett tagokból állott, akiknek legnagyobb része mindig román volt. A román tanács ezután a vagyon jövedelmét román célokra használta fel. Az eljárás folytán a tulajdonos székely községek a vagyonnak nem csak a kezeléséből, hanem annak gyümölcseiből is kizárattak.⁴²

1934 után megindult a mozgalom a székelyföldi fürdők román tulajdonba való juttatására. A tusnádi fürdőépületekhez tartozó birtokok egy részét a román belügyminiszter el akarta venni a székelyektől. E célból a tulajdonos 4 székely község tanácsát 1935-ben felszólította, hogy a területek egy részét ingyen adják át a román nemzeti turisztikai hivatalnak. Mikor a községek tanácsai a többször megismételt felhívást nem voltak hajlandók végrehajtani, a minisztérium a tanácsokat feloszlatta, mert – mint az indoklásban olvashatjuk – „felsőbb hatóságok rendelkezéseit figyelmen kívül hagyó határozatokat hoztak a községi közigazgatás kárára, veszélyeztetve az állam biztonságát.”⁴³ A belügyminiszter tehát a székely közbirtokosságok vezetőinek ama határozatát, mellyel a község székely parasztnak tulajdonát meg akarták védelmezni, a román állam biztonsága veszélyeztetésének tekintette. A miniszter az általa feloszlattott taná-

csak helyébe új tanácsokat nevezett ki, amelyek nagyrészt odahelyezett románokból álltak és így a miniszter parancsát végrehajtották. A tusnádi közbirtokossági területek így kerültek ingyen a román nemzeti turisztikai hivatal tulajdonába.

Adópolitika a magyar vidékeken

A román gazdaságpolitika a fent ismertetett magyar birtokok elvételén kívül különleges adópolitikával is hozzájárult a Székelyföld és általában a magyar vidékek lakosságának elszegényesítéséhez. A román pénzügyminisztérium hivatalos kiadványa szerint, 1924-től 1926-ig Erdélyben 205 millióval több egyenesadót fizettek, mint a régi román királyságban. A régi királyságban az előző évhez viszonyítva e két év alatt az egyenes adó 45 millióval csökkent. 1924-26 években a globális adó az egész országban 31,3%-al emelkedett. Az emelkedés az Ókirályság területén 28,4%-ot tett ki. Erdélyben azonban 72%-os volt. Legnagyobb emelkedést a székely megyékben észleltek. Az egyenes adó ugyanis Csík vármegye területén 76%-al, Udvarhely megyében 86,5%-al, Háromszék megyében pedig 110%-al emelkedett.⁴⁴

Ugyanezen két év alatt az Ókirályságban kivetett egyenes adó 1,9%-al csökkent, Erdélyben pedig 22,2%-al emelkedett. Hasonló arányokat lehet a többi adóknál is megállapítani.

De a román és nem román nemzetiségű lakosság közti különbség nemcsak az adókvetésben, hanem az adó behajtásában is szemmel láthatóan érvényesült. Így az állami adó behajtására vonatkozó hivatalos kiadvány adatai szerint 1934-től 1936-ig az adóbehajtás a székely megyékben sokkal nagyobb eredménnyel járt, mint a román lakosságú vidékeken. Az 1934-35 esztendőben az országos adóbehajtás átlaga a kivetett adóösszeg 72,9%-a volt. A régi román királyság egyes színromán megyéiben az adóbehajtás eredménye az országos átlagnak mélyen alatta maradt. Így Buzău megyében a kivetett adó 25,5%-át, Dorohoiban 51,8%-át, Teleormanban pedig 59,4%-át hajtották be. Ugyanezért a román írók által is egyöntetűen Románia egyik legszegényebb vidékének tekintett Székelyföldön az adóbehajtás eredménye messze fölülmúlta a román megyékben elért eredményt. Ugyanis a fenti idő alatt Háromszék megyében a kivetett adók 61,4%-át, Udvarhely megyében 74%-át, Maros-Tordában 103,8%-át, a legszegényebb Csík vármegyében pedig a kirótt adók 121,6%-át hajtották be. Az erdélyi román lakosságú vármegyékben a régi királysághoz hasonlóan kevesebb adót hajtottak be. Alsó-Fehér vármegye eredménye 69,5%-os volt, Naszód vármegyében pedig, ahol a naszódai román határőröknek, mint láttuk, meghagyták a közel 1/4 millió katasztrális holdnyi közbirtokot, a kirótt adónak mindössze 39%-át hajtották be. Ezzel szemben a túlnyomórészt ukrán lakosságú Cernăuți megyében az adóbehajtás mértéke szintén nyilvánvalóan szigorúbb lehetett, mert a hivatalos román kimutatás szerint, a kivetett adó 95,5%-át hajtották be. A következő évben is hasonló jelenségeket állapíthatunk meg.

Ekkor az adóbehajtás átlaga 75,5%-os volt. Ámde az egyes megyék adóbehajtási eredménye ismét aszerint változott, milyen nemzetiségű lakosok voltak az illető megyékben. A román megyékben az adó 38,2%-át, Teleormanban 55,4%-át, Dorohoiban 57,2%-át hajtották be. Ezzel szemben a székely-magyar Udvarhely vármegyében a kivetett adó 85,2%-át, Csík vármegyében a 96,8%-át, Maros-Tordában 99,98%-át, Háromszék megyében pedig 100,2%-át hajtották be. A román nemzetiségű megyékben most is enyhébb volt az adóhivatal, mert a Naszód vármegyében kivetett adó 64,5%-ot, Alsó-Fehér vármegyéből pedig 66,7%-ot hajtottak be. Az ukrán többségű Cernăuți megye adóbehajtási eredménye a székely megyékét közelítette meg, mert 96,5%-al szerepelt a hivatalos román kimutatásban.⁴⁵

Azt lehetne gondolni, hogy e nagyobb adóbehajtás talán azért történt így, mert a székely-magyar gazdasági fejlődés örvendetesen indokolta a behajtás nagyobb szigorúságát. Ámde a

hivatalos román adatok ennek ellenkezőjét bizonyítják. 10 év leforgása alatt 1925-35-ig a székely vármegyék marhaállománya ugyancsak megapadt. Udvarhely vármegyében 1925-ben még 55 907 szarvasmarha volt, 1935-ben pedig csak 40 470, ami 23%-os csökkenést mutat. Háromszék megyében ez idő alatt a szarvasmarha-állomány 54 638 darabról 38 074-re, tehát 30%-al esett vissza. A tejlő tehének száma ugyanakkor 22 959-ről 17 470-re zuhant. A székely megyék közül egyedül Csíknak volt elegendő marhaállománya, de már a sertésállomány mélyen alatta maradt a szükségletnek. A csíki lakosságnak húsellátás szempontjából ugyanis 45 000 darab sertésre lett volna szüksége, ámde ehelyett mindössze 14 569 sertése volt.⁴⁶

Nyilvánvaló dolog tehát, hogy a román gazdaságpolitika Brătianu Vintilă ismertetett gazdasági alapelvehez híven, elérte a magyar lakosságú vidékek elszegényítését. A Székelyföldön ezenkívül a lakosság elszegényítésével arra törekedett, hogy a székelységnek a régi román királyság területe felé való kivándorlási folyamatát meggyorsítsa és nagyobb arányúvá tegye. A székelység ugyanis már a magyar uralom alatt szűkös anyagi viszonyai miatt és azért is, mert a magyar állam semmit sem tett anyagi megsegítése érdekében, meglehetősen nagy számban vándorolt ki az akkori román királyság területére. A 20-as évek végén a román közírók felismerték, micsoda előny származik a románságra a székely kivándorlás további fokozásából, s ezért 1934 után valamennyi román hatóság együttműködésével a székely parasztság székelyföldi életét sok vonatkozásban valósággal tűrhetlenné próbálták tenni. A Székelyföldre helyezett román tisztviselők néhol elbírhatatlan nyomással neheztedek a székely falvak lakosságára. A székely parasztokat arra kényszerítették, hogy a néhány tucatnyi odahelyezett román tisztviselő és erőszakkal áttértített úgynevezett román nemzeti egyházhoz tartozó hívek számára templomokat építsenek. Amint az 1938. évi balázsfalvi román görög katolikus egyház hivatalos kalendáriumában olvashatjuk, az Udvarhely megyei Szentersébet, Abásfalva, Szentmárton, Karácsonyfalva községekben befejezték a templomok felépítését. A templomok építésére a kultuszminisztérium 1 125 000 lej segélyt folyósított, de a templomokat „legnagyobb részben a helybeliek hozzájárulásából építették.”⁴⁷ A helybeliek azonban magyarok voltak, mert a kalendárium kimutatása szerint Abásfalván ekkor mindössze 66, Homoródszentmártonban 117, Karácsonyfalván pedig 120 görög katolikus hívő volt, akik nyilvánvalóan nem építhették föl saját hozzájárulásaikból az említett templomokat. Valóban, amint átlapozzuk az e vidéken lakó unitáriusok főtanácsi jegyzőkönyvét, az 1935-ben azt a keserű megállapítást találjuk: „a felebaráti szeretet határát messze túllépi az a román polgári közeg, aki az unitárius székely gazdától nem kéri, hanem követeli, hogy a falujában épülő templom fundamentumkövét hordja.”⁴⁸ Természetesen nemcsak unitáriusokat, hanem a református és római katolikus gazdákat is kényszerítették a román templomok felépítésében való részvételre. Ez gyakran úgy történt, hogy a politikai községre egyszerűen ráparancsoltak: gondoskodjanak a román nemzeti egyház templomának felépítéséről és gondozásáról. Így nemegyszer történt, hogy ugyanabban a székely faluban 15-20 román hívő számára – túlnyomórészt odahelyezett román tanítók és más állami hivatalnokok – külön egyházközséget alapítottak a már meglévő ugyancsak csekély lélekszámú másik román egyházközség mellett.

A Csíkszeredában megjelenő Gazeta Ciucului román hetilap 1937-ben Hibák a románosítási politikában cím alatt bosszankodva állapította meg, hogy a szebeni román ortodox érsekség Ditrón 15 ortodox számára parókiát alapított. A lap kifejtette, hogy ez felesleges buzgóság volt, mert Ditrón már meg van szervezve a görög katolikus román egyház, s az ortodox egyház megszervezése káros dolog, hiszen „most már a községnek kell mindkét egyház számára anyagi alapokat teremtenie.”

A székelyföldi községek legnagyobb részét ekkor már odahelyezett román jegyzők és tanítók vezették. A községi tanácsba elsősorban ezeket az idegenből jött románokat nevezték ki. A tanácsot tehát úgy állították össze, hogy abban a helyi magyar parasztságnak alig volt szava. Az ilyen tanács természetesen két kézzel szórta a község vagyonát és adóját román nemzeti célokra. Az 1940. január 23/19. számú román hivatalos lapban olvashatjuk azt a rendeletörvényt, amely Csíkszentdomokos község elöljáróságát felhatalmazza egy teleknek a román görögkeleti templom építése céljából való ajándékozására. A felhatalmazás indoklása félreérthetetlenül megállapítja, hogy „egy ortodox templomnak a Csík megyei Csíkszentdomokos községben való felépítése nemcsak a község szépítése, hanem nemzeti szempontból is szükséges, az lévén az egyháznak a feladata, hogy a lakosokat visszahozza az ősi hitre.”⁴⁹ Ilyen és ehhez hasonló esetekben a székely falvak lakosai tehát saját költségükből és vagyonukból építették fel azokat a román templomokat, amelyeknek hivatása az ő elrománosításuk volt.

Ugyanígy célból kényszerítették a székelyeket az állami iskolák felépítésére. Mint az iskolaügyi fejezetben látni fogjuk, a székelyeknek és magyaroknak általában a saját felekezeti iskolájukon kívül, a román állami iskolákat is fel kellett építeniük. Ezt a dupla iskolafenntartási költséget az 1924. évi állami oktatási törvény előadója egészen természetesnek tartotta, mert mint kifejtette: „ha egy községben kisebbségi iskola van, amit a kisebbség tart fenn, de az állam iskolát emel, a kisebbséghez tartozó polgárok nem tagadhatják meg a hozzájárulást azon a címen, hogy ők már meg vannak terhelve saját iskolájuk fenntartásával.”⁵⁰ A megállapított nagyobb adó és ennek a román vidékekhez képest sokkal szigorúbb behajtása mellett, saját egyházuk és iskolájuk fenntartásán kívül, az ő románosításukra létesített román állami iskolát és román nemzeti egyházakat is fel kellett építeniük és fenn kellett tartaniuk. Ez a szörnyű anyagi nyomás természetesen a végén valósággal elbírhatatlanná lett. Annál is inkább, mivel a Székelyföldre helyezett román állami közegek minden alkalmat felhasználtak a székelység üldözésére. 1936-ban a román tisztviselők e tevékenysége már olyan méreteket öltött, hogy azt a csíki hetilapba író jobb érzésű románok is megsokallták. Egyikük határozott hangon próbálta kifejezni a tárgyilagosabb román álláspontot. „A székely parasztot – írta az újságban e kérdéstről – úgy tekintik, mint egy sovíniszta kisebbséget. Minden tettét és gondolatát gyanakodással kísérik. És egyáltalán nem adunk számot magunknak, hogy ez a vad nacionalizmus, mellyel közülünk annyian üldözzük reggeltől estig a székely parasztot, eltávolítja tőlünk és ellenséges magatartásba szorítja vissza [...]. Mélységes tévedés! Akiben megvan a székely paraszt megértéséhez szükséges kritérium, az tudja, hogy a székely megértést és békés politikát vár. Azonban nem egy bosszantó politikát. Bánjunk vele emberi módon, másképp ellenséggé tesszük saját házunkban [...]. Íme, mit kellene megértsenek a mi románjaink közül azok, akik meghalnának, ha minden nap nem ennének meg egy székelyt.”⁵¹

A román kormányzatok ismertették székelyföldi gazdaságpolitikája következtében a Székelyföld a román uralom alatt évről-évre nagyobb arányban bocsátotta el kivándorló férfi és női lakosságát. A régi királyság területei csakhamar megteltek a Székelyföldről bevándorolt férfiakkal és nőkkel. Bukarestben egyes számítások szerint, közel 50 000 székely helyezkedett el, mivel ott a megélhetés sokkal könnyebb volt. Ott nem kellett nagyobb adót fizetnie, nem kényszerítették kétféle templom és iskola fenntartására, sőt az erdélyi adóhoz képest kisebb adóösszeget fizetett. Ezenkívül Bukarest, mint Nagy-Románia fővárosa, amerikai méretű fejlődésnek indult, s az itt adódó különféle munkálatokban az intelligens székelyek jó anyagi körülményekhez jutottak. Ugyanakkor pedig a régi királyság román területeiről egy ellenkező irányú vándorlás kezdődött meg: tisztviselők, tanítók, jegyzők és más román állami közegek

nagy számban lepték el a székely falvakat és városokat.⁵² Az ő számukra létesítették azokat a román templomokat, melyeket a székelyeknek kellett felépíteniük. De a székely kivándorlás nemcsak a régi román királyság felé irányult. Amerikába is nagyon sokan kivándoroltak, akiknek erre lehetőségük volt. Az 1936-os évben például Háromszék megyéből 110 magyar vándorolt ki, akik közül 1 kivételével mind Amerikába mentek. A kivándorlási statisztika hiányai miatt a román uralom alatti székely kivándorlás pontos arányairól nem kaphatunk teljes képet. A fenti adatból azonban következtetni lehet arra, micsoda tömegek hagyták el a román uralom 22 éve alatt a magyar területeket.

A kivándorláson kívül, a Székelyföld és más magyar területek létszámát a születéscsökkenés is apasztotta. Udvarhely vármegye átlagos szaporodása 1930-ban 8,1 ezrelék volt, ami az országos 11,7 ezrelékes szaporodásnak mélyen alatta maradt. 1938-ban már csak 6,9 volt a szaporodás. Háromszék megyében még ennél is kevesebb volt a szaporodás arányszáma, mert itt egyes helyeken még a 3,8 ezreléket sem érte el. Csík megyében ugyancsak csökkent a népszaporulat. Igaz, e megye aránylag a legtöbb kivándorlót adta Bukarestnek és általában a régi román királyságnak. Csík-Kászonból hetenként kétszer indult társas gépkocsi, hogy Bukarestbe szállítsa az új emberanyagot. Volt község, ahol a házakat bezárták, az ajtókra és ablakokra deszkapántot szögeztek, mert a lakosság 1/3-a otthonából Bukarestbe és más román vidékekre költözött. Ezek közül egyesek családjukat pár évig még otthagyták, mert azoknak jobb volt az otthon, viszont a családfőt a kereset és az érdek egyformán Bukaresthez kötötte. Ezek a kétlaki lények felelték azt egy alkalommal a sorsuk iránt érdeklődő lelkipásztoruknak: „miért építünk itt kultúrházat, van nekünk Bukarestben.”⁵³

Amíg a Székelyföldön az ismertetett okok miatt a magyar nemzetiségű lakosság súlyos anyagi helyzetbe került, addig egyes erdélyi vegyes lakosságú vidékeken kedvezőbb anyagi lehetőségek álltak elő. Különösen azokon a helyeken, ahol a magyar lakosság a szászokkal vegyesen lakott, a magyarok lassan benyomultak a szászok területeire és azokon anyagilag megvetették a lábukat. Medgyesen, Brassóban és más szász központokban, így Segesváron a magyar lakosság száma a román uralom alatt megnövekedett. Sőt, nemcsak számuk növekedett, hanem anyagi helyzetük is jobb volt. Viszont előfordultak egyes székelyföldi vidékek is, ahol némely szerencsés szövetkezeti vállalkozás jobb anyagi körülmények kialakulásához vezetett.

Így Maros megyében két nagy jelentőségű magyar intézmény keletkezett: a Marosmegyei Földműves Szövetség és a Transsylvania tejfeldolgozó telep. E két intézmény mérhetetlen érdemeket szerzett a Maros megyei magyar parasztság gazdasági érdekeinek védelmében. A Szövetség 1930 után nagyméretű gazdasági nevelőmunkát végzett és kiállításokat rendezett, gazdaköröket alapított, vetőgépeket, tenyészállatokat stb. szerzett be. E munkájában az Erdélyi Gazdasági Egyesület segítségére támaszkodott, amely anyagilag és tekintélyével is támogatta.

A Transsylvania tejfeldolgozó telepet a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége 1936-ban alapította. A Szövetség a meglévő tejcarnokokat szövetkezetté alakította át és megszervelte a falvak tejtermékeinek összegyűjtését. A tejfeldolgozó telep a dániai módszerrel dolgozott. Eleinte 17 község szállította a tejet. Később már 72 szövetkezet kapcsolódott bele a tejszállítás munkájába, melynek eredményeképpen Vásárhelyen kitűnő vajat tudtak gyártani. A Szövetkezet működése következtében a tej ára is megjavult, a gazdák jövedelme megnövekedett, és az 1934-es árakhoz képest a beszállított mennyiségért 2 év múlva már 2 065 061 lejjel többet kaptak. A tejközpont a vaj nagyobb részét a népesebb erdélyi városokban és a román királyságban értékesítette. Az ország területén 27 képvisellet állítottak fel, amiből 6 a régi román királyság területére esett. Kivételével Angliába és Palesztínába is elért. 1936-ban 2 680 000 liter tejet dolgozott fel, a következő évben már 6 205 100 litert, míg 1938-ban ezt a

számot már augusztusban meghaladta. Kötelékébe kapcsolta a szomszédos Kisküküllő megyei, sőt Kolozs megyei szövetkezeteket is. Az Udvarhely megyei tejszövetkezetek számára 1937-ben Székelykeresztúron külön tejközpontot szervezett, amely a marosvásárhelyi minta szerint kezdte meg munkásságát.⁵⁴ A többi székely és magyar vidékeken is az egyetlen javulási lehetőség gazdasági tekintetben a szövetkezetek munkásságától függött. A magyar szövetkezetek aránylag még a legtöbb fejlődési lehetőséggel rendelkeztek. A szövetkezeti mozgalomnak ugyanis a román nemzeti parasztpárt politikája kedvezett és ez a kedvező lehetőség a szövetkezeti törvényben is megnyilvánult. A magyar értékesítő szövetkezetek a nagyenyedi Hangya szövetkezeti központba tömörültek, a gazdasági és hitelszövetkezetek pedig Kolozsváron alapították meg központjukat. Ezek a szövetkezetek azonban teljesen a magyar gazdasági lehetőségekre voltak utalva.

Mint a kérdés egyik román kutatója 1933-ban megállapítja, a legkevesebb jövedelmet tudták biztosítani, szemben a román és szász szövetkezetekkel, amelyeknek aránylag a „legnagyobb százaléku jövedelmet” biztosították. A román szakértő megállapítása szerint ez nagyon „érthető, mert a román és szász szövetkezetek előnyösebb hiteleket kapnak. A románok a központi szövetkezeti banktól, a szászok pedig a szebeni gazdasági központtól.”⁵⁵ A román szakíró magyarázata valóban rátapintott a kérdés lényegére. A magyar szövetkezetek egyik legnagyobb nehézsége tényleg a hitel szűk voltában rejlett, mivel a magyar gazdasági intézménynek a Román Nemzeti Bank nagyon korlátozott méretű hitelt adott, később pedig mindenféle hitel nyújtásától elzárkózott.

A magyar szövetkezetek jogállását a román igazságügyi minisztérium kolozsvári igazgatóságának 33.000/1922 számú rendelete határozta meg. Ez megengedte, hogy a magyar szövetkezetek régi magyar törvények alapján működjenek. A régi szövetkezeti önkormányzat tehát egyenlőre megmaradt, de a magyar szövetkezetek a román törvényhozás által a román szövetkezeteknek biztosított előnyökben nem részesülhettek. Az 1929. március 28-án megjelent szövetkezeti törvény az államellenőrzés mellett a magyar szövetkezetek régi önkormányzatát 1938. szeptember 1-ig fenntartotta.

Az 1938. június 23-án megjelent újabb szövetkezeti törvény azonban a magyar szövetkezetek helyzetét véglegesen megváltoztatta és azokat alárendelte a román nemzeti érdekek képviselő új szerveknek. A törvény a kisebbségi szövetkezetek felügyeletét kezében tartó addigi szövetségeket megszüntette és felállította a Nemzeti Szövetkezeti Intézetet, amely ettől fogva a szövetkezés egyetlen ellenőrző és irányító szerve lett. Az új szerv a román nemzetgazdasági miniszter felügyelete alatt az összes kisebbségi szövetkezeteket központi ellenőrzése és irányítása alá vonta. Ezzel a magyar szövetkezetek addigi lehetőségeit megszüntette és fejlődésüket megtörte. A még hátralévő lépést az 1939. január 20-i rendelet törvény tette meg. E törvény csak a Nemzeti Szövetkezeti Intézet által nyilvántartásba vett szövetkezeteknek biztosította a további működési lehetőségeket. A törvény ugyanakkor felhatalmazta a minisztériumot, illetve a Nemzeti Szövetkezeti Intézetet, hogy bármely szövetkezet igazgatóságát és felügyelő bizottságát minden indoklás nélkül feloszlassa és helyükbe a feloszlott igazgatóság és felügyelő bizottság teljes jogkörével rendelkező, 7 tagból álló igazgatóságot nevezzen ki. A rendelet törvény eme rendelkezései a magyar szövetkezetek régi jelentőségét teljesen megszüntették. A magyar szövetkezeti központokat a román nemzetgazdasági miniszter csak azzal a kötelezettséggel hagyta meg, hogy igazgatósági tagjaik felét, valamint a központi igazgatót a román nemzetgazdasági minisztérium nevezi ki. A románosítás után a magyar szövetkezetek magyar gazdasági érdekvédelmi tevékenységet többé nem fejthettek ki.⁵⁶ Az előbbiekből következik tehát, hogy a román uralom alatt élő magyar parasztságnak csak rövid ideig volt lehetősége némi anyagi

fejlődésre. A szövetkezetek szépen kezdődő munkáját a románosító és államosító intézkedések 1938 után megállították. A magyar parasztságnak tehát olyan lehetőségei nem voltak, mint amilyenekkel annak idején a magyar uralom alatt élő román parasztság rendelkezett. A tehetősebb magyar parasztság földet nagyon ritkán vásárolhatott, mert különféle román törvényhozási intézkedésekkel a földbirtokforgalom Nagy-Romániában majdnem mindvégig csak erős korlátok között volt lehetséges. Az erdélyi földreformtörvény 47. §-a, később pedig más hasonló intézkedések az eladásra kerülő földbirtokok forgalmát korlátozták. Azokat a birtokokat, amelyek eleinte 50 hektáron eladásra kerülhettek, a román államnak kellett először megvásárlásra felajánlani. Később egyes vidékeken – természetesen főleg magyarlakta területeken – mindenfajta eladásra kerülő ingatlanra érvényesítették a román állam elővételi jogát. Hasonló megkötések voltak a földreform során kisajátított földek forgalmára nézve. A földreform végrehajtása után megmaradó közép-birtokokat sem lehetett magyar nemzetiségű egyéneknek megvásárolni.

1937. március 29-én új törvény jelent meg az ingatlanforgalom korlátozására. E törvény szerint az államnak elővételi joga van az egészben, vagy részben kisajátított birtokok tanyáira és belsősegeire épületekkel együtt, továbbá mindazokra a birtokokra, amelyek egy vagy több tagban meghaladják az 50 katasztrális holdat, s ezek belsősegeire, tekintet nélkül arra, hogy ezeket a birtokokat a kisajátítások alkalmával hogyan minősítették, művelhetők-e, vagy nem; művelhető területnek az tekinthető, ami haszonnal megművelhető, és itt nem számít az, hogy annak idején kisajátítható volt-e, vagy pedig mentesült a kisajátítás alól. Az elővételi jog gyakorlásának feltételei a vásárlás időpontjában vizsgálандók, s e jog gyakorlását sem a telekkönyvek és a kisajátítási határozatok minőségei, sem azok a jogcímek, melyek folytán e területeket a kisajátítás idején mentesítették, nem akadályozhatják meg.

Gyárfás Elemér magyarpárti szenátor e törvénnyel kapcsolatban rámutatott a román szenátusban arra, hogy azt egyenesen azért hozták meg, mert meg akarják akadályozni Gyergyai Árpád kolozsvári volt egyetemi tanár két éve megkötött földvásárlását. „Egyik Teleki gróf – állapította meg Gyárfás – eladta birtokát egy volt orvostanárnak 3 és fél millióért két évvel ezelőtt, s azóta futkosnak – itt láthatják önök, mit jelent az elővételi jog –, hogy ezt az eladást véglegesítsék és tisztázzák, vajon az államot illeti-e vagy sem az elővételi jog. Két év óta jutott a kérdés előbbre, a perek sorozata van folyamatban, s tudtommal azért jönnek ezzel a törvénnyel, hogy megnyerhessék a pereket, melyeket különben elveszítenének.”⁵⁷ Gyárfás felszólalásának előzményeit román és magyar körökben egyaránt ismerték. A Kolozs megyei Kendilóna község határában fekvő Teleki birtokról volt szó, melyet Gyergyai Árpád, a kolozsvári magyar egyetem volt tanára 1935-ben megvásárolt. A birtokra azonban románok is pályáztak, s a Gyergyai vásárlásának megakadályozása érdekében mozgósították parlamenti összeköttetéseiket, melyek azután a magyar körökben lex Gyergyainak nevezett ismertett törvény megszavazására vezettek.

A magyar parasztságnak tehát gazdasági téren Nagy-Romániában igen kevés lehetősége maradt. Lehetőségei össze sem hasonlíthatók azokkal, amelyek annak idején a magyar uralom alatt élő román parasztság rendelkezésére állottak. A román uralom alatt a magyar paraszt csak úgy boldogulhatott, ha igényeit mélyen leszállítva igyekezett valamilyen mellékfoglalkozást kezdeményezni. Sok helyen háziiparhoz fogtak, másutt munkásoknak szegődtek el, leggyakrabban azonban a kivándorlás lehetőségébe kapaszkodtak. A kivándorlást gyakran magas összeköttetésekkel rendelkező román ügynökök szervezték meg. 1922-ben Hunyad megyében, majd Arad megyében, később a bánági sváb és magyar falvakban indult meg a kivándorlás folyamata. Egy Herberger nevű ügynök Franasovici román belügyi államtitkár segítségével a Hunyad megyei magyarok között nagymérvű propagandát indított a kivándorlás érdekében.

Amint a dévai román rendőrtisztviselő a rendőrfőnöknek jelentette, „a propaganda arra támaszkodik, hogy jövő tavasszal megkezdődik a magyarság földjének kisajátítása. Felhívom figyelmét a mozgalomra – olvassuk a jelentésben –, melynek esetleg káros következménye lesz, mert a magyarok nem fogják elmulasztani, hogy a dolgot ellenünk való propagandára felhasználják.”⁵⁸ A rendőrfőnök jelentésére a belügyminisztériumból táviratilag utasították, hogy „tegye meg a kellő intézkedéseket, hogy alárendelt közegei személyes előnyök kedvéért ne emeljenek Herbergemek nehézségeket”.⁵⁹ Mivel azonban ezt az utasítást nem mindenik rendőrtisztviselő ismerte, Herbergert egyik ilyen tájékoztatlan közeg letartóztatta. A vizsgálóbíró ekkor az 56.259/924 számú szigorúan bizalmas táviratban azt az utasítást kapta, hogy „Herberger Gyulának szóbeli és időhöz kötött szabadlábra helyezése elrendelve”. A felszólalások alkalmával Maniu Gyula kifogásolta a kormány által támogatott kivándorlási propagandát, de érveire Duca külügyminiszter sajtóságosan válaszolt: „Szeretném, ha Maniu úr a következő kérdésemre félremagyarázhatatlan választ adna: van-e kifogása az ellen, ha a nem román elemek kivándorolnak az országból, van vagy nincs?” Maniu erre határozott választ nem adott. Duca külügyminiszter további hozzászólásában megállapította, hogy ha a nemzetközi szerződések értelmében román alattvalókká vált román állampolgárok ki akarnak vándorolni, akkor ebben nem lehet igazi jó románoknak semmiféle kárt látni. A belügyminiszter ilyenformán könnyen szabadult az ellene emelt vádaktól és nyugodtan felolvasta az interpelláció érveinek gyöngítésére az erdélyi román rendőrfőnök jelentését, melyben a következő megállapítás szerepelt: „Azokról az elemekről van szó, akik békeháborítók, s akiket mi örömmel látunk távozni minél előbb, hogy földjeiket román parasztnak juttathassuk.”⁶⁰

A kivándorlás 1924-es eredménye román hivatalos adatok szerint az volt, hogy az Ókirályságból 811, Besszarábiából 1425, Bukovinából 2361, Erdélyből pedig 18 015 lakos vándorolt ki Amerikába. Erdélyből tehát több, mint négyszer annyi egyén vándorolt ki egyetlen esztendő alatt, mint Nagy-Románia összes többi tartományaiból együttvéve. Nyilvánvaló dolog, hogy az erdélyi kivándorlók túlnyomó számban nem románok voltak.⁶¹

A magyar parasztság tehát Nagy-Románia egész fennállása alatt csak időnként és kivételesen juthatott néminemű gazdasági fejlődés lehetőségeihez. A román gazdaságpolitika irányítói hűségesen követték Brătianu Vintilă alapelveit és gyakorlatát. A magyar parasztság a román illetékes szervektől, földművelésügyi minisztériumtól és más gazdasági intézményektől semmiféle olyan támogatást nem kapott, mint amilyent annak idején a román parasztnak a magyar szervektől kaptak. Ha a magyar falvakban gépekre, fajállatokra vagy nemesített vetőmagvakra volt szükség, azt a gazdák szövetkezés útján, vagy az Erdélyi Gazdasági Egyesület segítségével szerezték meg. Olyan eset nem volt, hogy a magyar községeknek, magyar gazdáknak a román gazdasági tényezők ingyen fajállatokat vagy más hasonló gazdasági előnyöket adtak volna. A gazdaságpolitikában tehát a román államra nézve legkevésbé veszélyes magyar földműves réteggel szemben is érvényesítették Brătianu Vintilă ismertetett román nacionalista sovíniszta gazdaságpolitikai alapelveit.

A magyar munkásság

A parasztság társadalmi osztálya mellett egységes gondolkodásánál és tömegénél fogva a magyar munkásság is jelentős magyar réteget képviselt. Az egykori Magyarországhoz tartozó területeken a nagyiparban foglalkoztatott munkások többsége magyar nemzetiségű volt.⁶² A munkásság tekintélyes része a tőke elleni küzdelemben szakmai és politikai alakulatokba tömörült. A román uralom alatti első tömeges munkás megmozdulás az 1919. január 20-án kezdődő, 4 napig folytatott vasutasstrájk volt. Ezt azonban a román katonai hatóságok könnyen leverték. Ugyanígy járt az a strájk is, amelyet 1920. október 20-án országos érvénnyel rendeztek. 1923-ban az erdélyi

szocialista munkásság, melynek többsége magyar nemzetiségű volt, az amszterdami internacionáléhoz csatlakozott. 1927-ben egyesült a többi román tartományokban működő szociáldemokratákkal, s ettől fogva az erdélyi magyar munkásság a román irányítás alá került egységes szociáldemokrata pártban helyezkedett el. A párt számot vetett azzal, hogy az egykor Magyarországhoz tartozó területeken a munkásság többsége magyar nemzetiségű, s ezért a kisebbségi jogok érvényesítését programjába vette. Mivel azonban a párt vezetősége magyar nemzetiségű képviselőt sohasem vitt be a román képviselőházba, ezért a kisebbségi jogvédelem terén legtöbbször csak látszatmunkát végzett, és a magyar nemzetiségű munkásságon esett sérelmeket nem tudta orvosoltatni. A szociáldemokrata párt a magyar vasutasok nyelvvizsgálója és a magyar munkásságnak a magánvállalatokból való erőszakos kiszorítása kérdésében többször felemelte szavát. Lényeges eredményeket azonban éppen vezetőinek román nemzeti érzése miatt és a magyar nemzetiségű vezetők távoltartása következtében nem érhetett el.

1930-ig, a gazdasági válság előtt a magyar munkásság helyzete legtöbb helyen tűrhető, sőt kielégítő volt. A román kormányok a belgáktól és a franciáktól sok olyan munkásvédelmi intézkedést átvettek, amelyek a munkásság érdekeinek szolgálatát célozták. Sajnos a végrehajtásnál kiderült, hogy a munkásság érdekeit legtöbbször csak akkor veszik tekintetbe, ha azoknak nemzetisége román. A magyar munkásság 1930 után egyre gonoszabb helyzetbe került. A magyar vasutasokat különféle nyelvvizsgák ürügyével egyre-másra bocsátották el állásukból. S így tíz-húsz éves szolgálat után családos emberek ezrei máról-holnapra az utcára kerültek, noha a vasúti szolgálatnak addig kitűnően megfeleltek. Nyugdíjat azonban a szabályzatnak megfelelően csak 57 éves koruk betöltése után kaphattak. Állásukat elveszítve, nyugdíj nélkül mérhetetlen nyomorúságban tengették életüket, s ez csakhamar felébresztette bennük a közös magyar sors felelősségét. Akik a nyelvvizsgát sikerrel letették, azok is állandó bizonytalanságban éltek, mert a Semmitőszék elvi döntése szerint a nyelvtudást bármikor felül lehetett vizsgálni.

Az állami intézményektől való elbocsátást követte a magyar munkásságnak a magánvállalatokból való kiszorítása. Ennek előzményeit a Nemzeti Parasztpártból kilépett Vaida-Voevod Sándor által indított „*numerus valachicus*” mozgalomhoz fűződnek. Vaida valószerűtlen adatokat közölt a kisebbségnek a gazdasági életben elfoglalt szerepéről és követelte, hogy a gazdasági élet minden területén az „*óslakó románok*” megfelelő arányban foglalják el helyüket. A szélső-jobboldali mozgalmak a hitlerizmus hatása alatt, Codreanu vasszékista „kapitány” évről-évre félelmetesen növekvő tömegei a román társadalom széles köreiben népszerűsítették a nacionalisták előtt annyira kedves gondolatot, és követelték a nem román munkások elbocsátását. Az állami vállalatok, vagy azok, amelyeknek nagyobb állami megrendeléseik voltak, csakhamar elbocsátották magyar származású munkásaik jó részét. A kormányon lévő liberális pártnak – mint láttuk – amúgy is programjába tartozott a román elem minden téren való gazdasági támogatása, illetőleg a nem románoknak a gazdasági életből való kiszorítása, s így került sor 1934-ben a híres nemzeti munkavédelmi törvényre. A törvényt 1934. július 16-án megjelenő 161. számú román hivatalos lap közölte.⁶³ A törvény a gazdasági, ipari, kereskedelmi és egyéb magánjogi társaságokat kötelezte arra, hogy a törvényben meghatározott csoportok mindenikében legalább 80%-ig román állampolgárokat alkalmazzanak. Kötelesek voltak továbbá az igazgatóság, végrehajtó bizottság és felügyelő bizottság tagjaiul legalább 50%-ban román állampolgárt választani, úgyszintén az igazgatóság elnökéül is. A törvényben meghatározott csoportok: főtisztviselők, műszaki vezető személyzet, képesített munkások, napszámosok voltak. A törvény az előírt alkalmazási arányszám mellőzésének esetében megtorló intézkedéseket állapított meg, amelyek a minisztérium általi figyelmeztetésből a vállalat megszüntetéséig terjedhettek. A törvény végrehajtása bebizonyította, hogy a munkavédelmi intézkedések a magyar nemzetiségű munkások és tisztviselőknek a vállalatokból

való kiszorítását célozták. A törvény román állampolgárokról intézkedik, de a gyakorlat bebizonyította a végrehajtás során, hogy ez csupán megtévesztés volt, mert a 80%-os arányt nem a román állampolgárokra alkalmazták. Ha egyes vállalatoknál mégsem tudták az embertelen végrehajtást teljesen keresztülvinni, annak az volt az oka, hogy kezdetben még nem találtak megfelelő számú hozzáértő román nemzetiségű szakmunkást a magyarok helyett.

Ugyanis, midőn a törvényt a képviselőházban és szenátusban tárgyalni kezdték, Gyárfás Elemér felszólalására a román ipari és kereskedelmi miniszter kijelentette, hogy románon román állampolgárokat kell érteni. A gyakorlatban mégis fajrománt értettek és a törvény végrehajtását ellenőrző bizottság 1936. június 3-ig 298 vállalatot, összesen 24 000 000 lejnyi büntetéssel sújtott, mivel nem talált az alkalmazottak között elegendő román nemzetiségű egyént. 1938. augusztusáig a minisztérium 155 kisebbségi vállalatot kizárt a közszállításokból, pár hét múlva pedig újabb 106 vállalatot juttatott erre a sorsra.⁶⁴ Hiába volt a törvény hivatalos értelmezésében a román szónak állampolgárságot jelentő tartalma, a gyakorlatban a román állampolgáron valóban fajrománt értettek. A törvény végrehajtási utasítása szerint a vállalatok évenként táblázatokat adtak be az alkalmazott személyzetről, amelynek a táblázatban faji eredetét is fel kellett tüntetniük. Az elért eredmény természetesen lassan mutatkozott, mivel hivatalosan a törvény illetékes magyarázata szerint, a magyar nemzetiségű munkásokat nem volt szabad elbocsátásra kényszeríteni. Ekkor Pop Valér ipar és kereskedelmi miniszter 1937-ben a vállalatokat bizalmas körlevélben felszólította, hogy a nemzeti munkavédelmi törvényben előírt százalékig fajrománokat alkalmazzanak. A magyar párt megszerezvén Pop Valér bizalmas leiratát, a Népszövetséghez panaszt nyújtott be. Pop Valér erre köriratát visszavonta.⁶⁵ Ez azonban a törvény további fajromán értelmű végrehajtását nem állította meg, és a vállalatok egymás után kapták a különféle büntetéseket és a közszállításokból való kizáratásukat. Ezekkel az intézkedésekkel sok-sokezer magyar nemzetiségű munkást fosztottak meg kenyerétől.

A magyar iparosok

Az ipar tekintetében a román uralom alá jutott egykori magyar területek lakossága elsősorban a magyar kisiparos jelentősége szempontjából igényel figyelmet. Magyar nagyiparos e területeken alig volt. A nagyvállalatok, gyárak és üzemek elsősorban németek vagy zsidók tulajdonában voltak. A magyar uralom alatt a zsidók magyaroknak vallották magukat. A román népszámlálás és gyakorlat azonban következetesen mindig külön nemzetiségnek tekintette őket, s mindent megtett, hogy e megkülönböztetés következményeit maguk a zsidók is levonják. Sokan valóban elszakadtak a magyar tömegektől és semmiféle felelősséget nem éreztek a magyarság iránt. Voltak azonban szép számmal olyanok is, akik magyar érzésükben kitartottak és mindenféle hatósági nyomásnak ellenállva, vállalataikban tekintélyes számú magyar munkásságot alkalmaztak. Ez a magatartás különösen 1934 után volt nagy jelentőségű és némelyekre nézve valósággal hősiesség is, mert hiszen ezért kétszeresen kellett bünhődniük. A román hatóságok az ekkor már nagyon erős hitlerista és vasgárdista eszmék hatása alatt erősen antiszemitaak voltak, és az ilyen magyar érzelmű zsidó vállalkozókat vallásuk és magyarságuk miatt kétszeresen üldözték. Ennek ellenére nem egy akadt, aki, mint például a neves kolozsvári Dermata Művek (börgyár) vezérigazgatója és résztulajdonosa, Farkas Mózes, inkább vállalta a büntetéspénz lefizetését, de magyar nemzetiségű munkásait nem volt hajlandó az utcára dobni.

A nagyiparnál magyar szempontból sokkal fontosabb volt a kisipar. A magyar kisiparosok már a világháború előtt jelentős tömegét képezték a magyar lakosságnak. Az 1910-es népszámlálás szerint, a magyar lakosság lélekszámának 18,7%-a iparos foglalkozású volt. A román uralom alatt magától értetődően lehetőségeik is megváltoztak. Erős magyar nemzeti érzésük

miatt csakhamar céltáblái lettek a román hatóságok ellenséges érületű intézkedéseinek. Pár év múlva már határozottan érezték az ellenük fogantatosított különféle gazdasági rendszabályok hátrányos következményeit. Az első ilyen intézkedés a magyar iparosok túladóztatása volt. A román pénzügyminisztérium hivatalos kiadványa szerint, 1924-26-ig az iparosok és kereskedők adója a régi román királyság területén 11%-al csökkent, Erdélyben azonban 24,6%-al emelkedett. Az emelkedés az erdélyi megyék között a székely megyékben volt a legnagyobb. A 24,6%-os erdélyi átlaggal szemben, Udvarhely megyében az iparosok és kereskedők adója 28,6%-os, Csík vármegyében 31,2%-os, Háromszék megyében pedig 42%-os emelkedést ért el.⁶⁶ Amint az évek múltak, úgy növekedett a magyar kisiparosokra nehezedő gazdasági nyomás is. 1930-ban Gyárfás Elemér a román szenátus ülésén, Szabó Béni pedig a román képviselőházban interpellált a magyar iparosok adójának aránytalan felemelése miatt. Gyárfás Elemér kifejtette, hogy az 1929. december 25-én megjelent forgalmi adótörvény alapján a marosvásárhelyi pénzügyigazgatóság mellett működő adómegállapító bizottság (csupa románokból állott) a szászrégeni magyar kisiparosokat az előző évhez viszonyítva 4- és 5-szörös, sőt 10-szeres forgalmi adóval sújtotta. Gyárfás bemutatott egy listát, amelyen feltüntette, hogy a magyar iparosok adóemelése milyen méreteket öltött. Akinek ugyanazon körülmények között 1929-ben 600 lej adót kellett fizetnie, azt 1930-ban már 1600 lejjel rótták meg. A többi esetekben az adót 560-ról 1540 lejre, 134-ről 1980-ra, 350-ről 3850-re, 203-ról 2420-ra, 750-ről 4400-ra emelték fel anélkül, hogy az emelést akár nagyobb forgalom, akár más tárgyilagosan megállapítható körülmény indokolta volna. Szabó Béni felszólalásában ugyanilyen jelenségekre mutatott rá az ország területéről hozzá befutott panaszok alapján. Megállapította, hogy a forgalmi adó összegét 4-szeresére, 1930-ban a legtöbb helyen a magyar iparosoknál az előző évi adó összegét 5-szörösére emelték fel.⁶⁷

A túlzott adóemelés következtében a magyar kisiparosok kénytelenek voltak iparendélyüket visszaadni. Tordán, Kolozsváron, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában és más magyar városokban a magyar kisiparosok százával szüntették meg üzemüket. Az ilyenek vagy más foglalkozáshoz kezdtek, vagy pedig kénytelenek voltak kivándorolni. Az 1930-as román népszámlálás szerint a magyar iparosság létszáma több, mint 2%-al csökkent, s az 1930 utáni években ez a csökkenés tovább folytatódott. Világos ez az egyes helységekből származó kimutatások adataiból. A sepsiszentgyörgyi ipartestület és iparhatóság kimutatása szerint Sepsiszentgyörgyön az iparosok létszáma 1926-tól 1936-ig 22,5%-al apadt. 391-ből csak 303 tudta régi iparát megtartani. A tanoncszerződések száma ugyanezen idő alatt 144-ről 89-re, a felszabadítások száma pedig 128-ról 73-ra esett. A csizmadiák és asztalosok kivételével minden iparágban nagy visszaesés történt. Kézdivásárhelyen a segédek száma 177-ről 132-re, a tanoncok száma pedig 147-ről 87-re zuhant alá. Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen hasonló okok hasonló okozatokat idéztek elő. Marosvásárhelyen a kisiparosok száma 1920-35 között 136-ról 92-re, a kereskedőké 107-ről 39-re, a képesítéshez nem kötött iparosoké pedig 303-ról 70-re esett. Pár év múlva néminemű javulás mutatkozott, de 1937 után a románosító politika következtében újabb iparigazolványok estek áldozatul.⁶⁸

Az iparosokra kivetett adókat szigorúan behajtották. A már idézett román statisztikai évkönyv szerint a magyar többségű városokban az adóbehajtás sokkal eredményesebb volt, mint a román városokban. 1934-35-ben az adóbehajtás országos átlaga 76,1% volt. Ám az egyes városokban elért eredmény aszerint módosult, milyen nemzetiséghez tartozott az illető városok lakosságának többsége. Például a régi román királyság területén lévő Drăgășani városban a kivetett adó 52,1%-át hajtották be. Plenița 42,3%-ot, Focșaniban 60,2%-ot, Erdélyben a román Balázsfalván 47,6%-ot, a tiszta román Naszódon 27,7%-ot. Ezzel szemben

a túlnyomórészt magyar kisiparosokból álló Székelyudvarhelyen az adóbehajtás 74,1%-os, Csíkszeredában 79,9%-os, Marosvásárhelyen 93,2%-os, Sepsiszentgyörgyön 97,5%-os, Petrozsényben 95,6%-os volt. A következő 1935-36-os pénzügyi esztendőben az országos adóbehajtási átlag 78,5%-os volt. Ekkor Drăgășaniban 45,4%-ot, Plenițan 31,6%-ot, Focșaniban 60,9%-ot hajtottak be, viszont Csíkszeredában a kivetett adó 88,7%-át, Székelyudvarhelyen 82,8%-át, Sepsiszentgyörgyön 88,5%-át, Marosvásárhelyen pedig 91,2%-át hajtották be. Petrozsényben, ahol a magyar kisiparosság mellett a munkásság nagy tömegei éltek, az adóbehajtás 99,6%-os volt.⁶⁹

A magyar kisiparosság eme túladoztatásán kívül, a román gazdaságpolitika hatékony intézkedésekkel igyekezett a román nemzetiségű iparosok megerősítésére és kereseti lehetőségeik növelésére. Az 1923. június 23-án megjelent Nemzeti Ipari Hitelintézet felállításáról szóló törvény kimondott célja a román ipar pártolása volt. Román iparon románfajú ipart értettek. Az 1937. április 5-én megjelent Nemzeti Kézműipari Hitelintézet felállításáról szóló törvény célja a román iparosok hitellel való ellátása volt. E törvény szerint a hitelintézet kezelésébe adott ipari alap kezelésére szervezett bizottságban az erdélyi és kelet-magyarországi részeket a kolozsvári román iparosok és kereskedők központjának egy tagja képviseli. Az intézkedés tehát az e részeken működő iparosok nagy többségét kitevő magyar iparosokat teljesen kizárta az alap kezeléséből. E törvényt az 1939. május 4-én történt módosítás már egészen a román faji politika céljában álló félreérthetetlen intézkedésekkel bővítette ki. A törvény szerint ugyanis a hitelintézet csak román munkaadóknak adott kölcsönt, s az intézet vezetőségébe csak román munkaadókat volt szabad megválasztani vagy kinevezni.⁷⁰ E törvényekkel egyidejűleg a román törvényhozás intézkedéseket hozott a magyar nemzetiségű iparos szervezetek megszüntetésére. A magyar kisiparosságot az úgynevezett ipartestületek fogták össze, amelyeken belül az iparos tagok gazdasági védelmet, szakmai kiképzést és összeütközések esetében békéltető eljárást vehettek igénybe. Az 1936. április 29-i, a szakmai előkészítéstről és iparüzésről szóló törvény a fennálló ipartestületeket feloszlatta és azoknak minden vagyonát a pár évvel azelőtt alapított munkakamarák kisipari osztályának adta át. A munkakamarákon belül a kisipari osztály intézkedett ettől fogva az összes magyar iparosok legfontosabb kérdéseiben. A magyar kisiparosok több évtizeden keresztül gyűjtött vagyona pedig román kisiparosok rendelkezése alá került, akik természetesen siettek e vagyonokat román célokra fordítani. Nagy feltűnést keltett a szatmárnémeti magyar iparosotthon esete, amit csakhamar hasonló esetek követtek. A szatmárnémeti otthont a nagyváradi munkakamara birtokba vette. Az érdekelt magyar iparosok a bírósághoz fordultak és tulajdonjoguk eldöntését kérték. A bírói ítélet igazat adott nekik. Ennek ellenére a nagyváradi munkakamara az otthont jogos tulajdonosainak nem adta vissza.⁷¹

Az 1936. évi iparüzésről szóló törvény magyarellenes szándéka legvilágosabban kifejezést nyer a törvény amaz intézkedésében, amely által az erdélyi román kereskedők és iparosok részegyesülete tovább is megmaradhatott.⁷² Ezeket a törvényeket további intézkedések követték, amelyek arra irányultak, hogy a magyar kisiparosoknál a román nemzetiségű tanoncok törvény által előírt százalékban való kiképzését biztosítsák. A fenti intézkedések hatására előállott az a sajátságos helyzet, hogy Nagy-Románia megszavazott törvényei alapján a magyar ipartestületek évtizedes munkájából létesített otthonok a román iparosok kezébe kerültek és a magyar nemzetiségű iparosokat onnan kizárták. A magyar iparosok nem alkalmazhattak magyar nemzetiségű tanoncokat, hanem kénytelenek voltak román nemzetiségűeket kitanítani. A gazdasági szabadság tehát az iparosok számára is megszűnt és Brătianu Vintilă sovinszta gazdaságpolitikai alapelveinek megfelelően, a román állam törvényekkel biztosította a román

elem gazdasági fejlődését, ugyanakkor pedig határozott módon megakadályozta a magyar nemzetiségű iparosok magyar utánpótlását és saját vagyonukból épített otthonaik használatát. A kisebbségi statutum kiadása után tárgyalások indultak meg a magyar nemzetiségű kisiparosok életlehetőségeinek és külön szervezkedésének biztosítására. A tárgyalások 1940 elején sikerre vezettek. Ekkor alakult meg a magyar iparosok szakmai érdekeinek védelmére hivatott országos szerv, az Országos Magyar Iparos Egyesület. Mielőtt ez a szerv működéséhez hozzáfogott volna, a bécsi döntés bekövetkezésével a magyar iparosok új helyzetbe kerültek.

A kereskedelem

A Romániához csatolt egykori magyar területeken a magyar nemzetiségű kereskedők meglehetősen alacsony százalékát alkották a kereskedőknek. Ezek is elsősorban kiskereskedők voltak, mivel a magyarság a kereskedelmi pálya iránt sosem érzett különösebb vonzódást. A kereskedők tekintélyes része magát magyarnak valló zsidó vallású kereskedőkből állott. Ezek az iparosoknál már ismertetett helyzetbe kerültek a román uralom alatt. Magyar jellegük miatt állandóan többletkiadást kellett vállalniuk. Ha az üzlet nevét a cégtáblákon magyarul is ki akarták tenni, ezért a rendes adó többszörösét kellett fizetniük. Az 1923. június 26-i, a községi adók és illetékek megállapításáról szóló törvény értelmében az idegen nyelven írott cégtáblák után 8 000 lej községi adót vetettek ki.⁷³ A törvényhez mellékelt táblázat szerint 8000 lejt a városi községekben szokásos 500 lej, falvakban pedig 200 lej helyett kellett fizetni. Ez utóbbi helyeken tehát magyar nyelvű cégtáblák után 40-szeres adót vetettek ki. Az 1935. április 1-i hivatalos lapban megjelent adótörvény szerint, azoknak az iparosoknak és kereskedőknek, akikre az adót könnyvezetésük alapján vetették ki, pótagót kellett fizetniük, ha a könyveiket nem román nyelven vezették. Az 1936-os közigazgatási törvény szerint a csak idegen nyelven írott cégtáblákra a rendes községi adó nyolcszorosát vetették ki. A törvénynek megfelelően, Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon a román pénzügyigazgatóságok ki is vetették a nyolcszoros adót, noha ekkor már a magyar nyelvű cégfeliratok csak a román szöveg alatt szerepeltek. Az csak természetes, hogy kevés olyan magyar kereskedő akadt, aki a magyar nyelvű cégtábláért hosszú időn keresztül vállalhatta volna a nyolcszoros adó megfizetését.

A kereskedelmi vállalatok alkalmazottainak románosítása már nagyon korán megkezdődött. 1919 áprilisában a nagyszebeni román Kormányzó Tanács rendeletet adott ki, melyben a pénzügyintézeteket, ipari és kereskedelmi vállalatokat arra kötelezte, hogy igazgatóságaikba román nemzetiségű tagokat válasszanak be és nekik ingyen bizonyos számú részvényeket adjanak. Az akkori bizonytalan légkörben a magyar pénzügyintézetek és kereskedelmi vállalatok fennmaradásukat féltve, a Kormányzó Tanács rendeletét sietve végrehajtották, s ezzel megindult a magyar jellegű kereskedelmi vállalatok elrománosítása. A Kormányzó Tanács megszüntetése után a bukaresti román kormányzat folytatta a kereskedelem elrománosítását. Intézkedései következtében a vállalkozási kedv csakhamar megcsappant. A kolozsvári román napilap erről az időről állapította meg, hogy az erdélyi gazdasági élet már régóta végvonaglásban van. Nemcsak hogy nem vezették be a törvényességet, hanem a közszabadságokat lábbal tiporták.

Mindenütt olyan rémuralom van, amely még a magyar kormányok alatt sem fordult elő. Erdélyt úgy tekintik és kezelik, mint egy gyarmatot.⁷⁴

1922 után, mikor Brătianu Vintilă átvette a román pénzügyminisztérium vezetését, az erdélyi kereskedelmi vállalatok ellen újabb románosító roham indult meg. Ez alkalommal az uralmon lévő liberális párt nemcsak a kisebbségi kézben lévő vállalatokat akarta nacionalizálni, hanem a Román Nemzeti Párt érdekeltségéhez tartozó román vállalatokat is liberális érdekeltségű bankok hatásköre alá vonta. A román ellenzéki pártok által 1923-ban kiadott francia

nyelvű röpiratban a szerzők erős kifejezésekkel ítélték el a liberális párt eme gazdasági tevékenységét. „A bányá- és fakitermelő vállalatok – olvashatjuk a röpiratban – kötelesek elfogadni a nacionalizálás ürügye alatt a liberális párthoz tartozó bankok egyenes befolyását [...]. E gazdasági sovinizmus álarca alatt valóban néhány gazdasági és politikai nagyúr ama szörnyűséges kísérlete rejtőzik, amellyel az ország minden gazdaságát meg akarják kaparintani [...]. Ez elítélendő tevékenységek igazi természetének elrejtése érdekében a leggyanúsabb üzletek fölé tűzik a román nemzeti zászlót; és a legbecstelenebb vállalkozások csak a legmagasabb hazafiasság hatásaképpen jönnek létre. Alkalmi törvények megszavazása napirenden van. Ezek a törvények minden gazdasági kezdeményezést megállítanak és minden erőfeszítést elfojtanak.”⁷⁵

A Román Nemzeti Párt tagjainak eme francia nyelvű tiltakozása érdekes fényt vet a Brătianu Vintilă irányította román gazdaságpolitika bizonyos céljaira. Nyilvánvaló dolog, hogy maga Brătianu a nem román származású egyének kezében lévő vállalatokat a román érdekeknek megfelelően akarta román kézbe vagy legalábbis román többségű vezetőség kezébe juttatni. Eközben természetesen a liberális párt gazdasági szervezetei nagy hasznot húztak a „nacionalizálásból”, és tevékenységük román érdekeltségű vállalatokat is érintett. Érthető, ha ezeknek a tulajdonosai dühösen tiltakoztak a nacionalizálás eme mellékhatása ellen. Mint láttuk és látni fogjuk, a kisebbségi kézben lévő vállalatok elrománosítási terveit maguk is helyeselték és mikor kormányra jutottak, Brătianu Vintilă gazdasági politikáját a kisebbségek ellen tovább folytatták.

Az iparra vonatkozó törvényes intézkedések, a nagyobb adók és a szigorúbb behajtás, valamint a román személyzet alkalmazására és kisebbségi alkalmazottak kizorítására vonatkozó rendelkezések a kereskedelmet az iparral egyidejűleg érintették. Ennek következtében a magyar kereskedelem ugyanazon nehézségek közé jutott, mint amelyeket a magyar nemzeti-ségű iparosoknál megállapítottunk. A magyar többségű városokban kirótt nagyobb adó és a végrehajtásnál érvényesített szigorúbb eljárás a magyar kereskedőket az iparosokkal egyidejűleg igyekezett meggyengíteni és elszegényíteni. Különösen 1934 után öltött nagy arányokat a gazdaságpolitika ilyen irányú törekvése.

A magyar kereskedelemnek a román uralom alatt egyik legnagyobb nehézsége a megfelelő hitel biztosítása volt. Köztudomású, hogy a kereskedelem csak megfelelő hitel segítségével tud fejlődni. Ezért a magyar kereskedelem fejlődése szempontjából a hitelintézeteknek és a román állam hitelpolitikájának igen nagy fontossága volt. A román hitelpolitika Brătianu Vintilă alapelvei szerint nyújtott hitelt a román és magyar kereskedőknek. Részletesen nyomon követhető a hitelpolitika a magyar bankoknak nyújtott visszleszámitolás kérdésében. A magyar jellegű pénzügyintézetek 1919-ig az első világháború előtt természetesen az ország gazdasági központjához, Budapesthez kapcsolódtak. A legnagyobb részük úgy is szerepelt, mint a budapesti bankok fiókvállalata. A hatalomváltással a budapesti kapcsolat lehetetlenné vált. Így a bankok átszervezése után saját lábukra állottak és próbálták üzletmenetüket a megváltozott viszonyokhoz alkalmazni. Amint láttuk, a nagyszebeni Kormányzó Tanács rendelete értelmében igazgatóságuk és felügyelőbizottságuk tagjai közé románokat is választottak. Azt remélték, hogy a beválasztott románok segítségével sikerülni fog a hitelélet rendes alakulásához szükséges tényezők jóindulatát biztosítaniuk.

Csakhamar megkísérelték, hogy a magyar nemzetiségű bankokat egy szövetségbe tömörítsék. A szövetség Erdélyi Bankszindikátus néven meg is alakult. A román kormány azonban nem engedte meg működését, s ezért megalakulása után csakhamar megszűnt. 1923. december 13-án végre sikerült Kolozsváron a nagy nehezen megszerzett engedély birtokában újjáalakul-

nia. Az újjáalakulás pillanatában 98 tagintézetet foglalt magában, amelyek összesen 228 millió lej saját tőkével rendelkeztek.

Mivel a pénzüzetek fejlődése mindenkor a bankjegykibocsátó bank által folyósított visszleszámitolási hitellel volt kapcsolatos, a magyar bankok fejlődését is ez a kérdés határozta meg. Amde midőn az Erdélyi Bankszindikátus vezetősége a román Nemzeti Banknál (Banca Națională) a visszleszámitolás lehetőségei felől érdeklődött, kiderült, hogy a liberális irányítás alatt lévő jegybank nagyon kevés hitelt hajlandó a magyar bankok rendelkezésére bocsátani. A szindikátusba tartozó 98 tagintézet 228 000 000 saját tőke után mindössze egy és félmillió lei visszleszámitolási hitelt kapott. A következő évben valamivel emelkedett ez a hitel, de az 1925. június 8-án tartott II. rendes évi közgyűlésen megállapították, hogy a szövetség 119 tagintézete 322 000 000 saját tőke után mindössze 19 900 000 lej visszleszámitolási hitelt élvezett. Ugyanakkor a Banca Românească hitelintézet 380 000 000 saját tőke után 866 millió, a Banca Marmureș 287 000 000 tőke után 874-et, a Banca de Credit Român 195 000 000 tőke után 529 000 000 visszleszámitolási hitelt élvezett.⁷⁶ Az arány a következő évben is hasonló maradt. 1926-ban a Bankszindikátus Nagyváradon tartotta közgyűlését. Megállapították, hogy a tagintézetek száma 214, amelyek összesen 398 000 000 saját tőkével rendelkeznek. E saját tőke után azonban a Román Nemzeti Bank mindössze 26 000 000 visszleszámitolási hitelt nyújtott, 8 kisebbségi intézet 125,25 millió alaptőke után 10,2 millió visszleszámitolási hitelt kapott, s a magyar intézetek között olyan régi hírnevű Erdélyi Hitelbank egyetlen lejnyi hitelt sem kapott, holott ugyanakkor a Banca Marmureș 125 000 000 alaptőke után 799,9 millió visszleszámitolási hitelt élvezett.⁷⁷ 1927-ben a Bankszindikátus IV., Kolozsváron tartott közgyűlésén megállapították, hogy a 214 intézet 531 000 000 lej saját tőke után még mindig csak 30 millió visszleszámitolási hitelt élvezett. Ugyanakkor a román bankok a régi arányban kapták az igényelt hitel összegeit. 1928-ban a helyzet valamennyire javult, mert a 207 magyar tagintézet 642 millió lej tőke után 107 millió visszleszámitolási hitelt élvezett, azaz alaptőkéjének 1/6-od részét. A román bankok azonban ekkor is saját tőkéjüknek három-négyszeresét élvezték visszleszámitolás formájában. Ugyanez az arány maradt meg a következő évben is, ékesen bizonyítva, hogy a Román Liberális Párt érdekkörébe tartozó Román Nemzeti Banknál hűségesen alkalmazkodtak Brătianu Vintilă sovíniszta közgazdasági alapelveihez.

A fenti okok miatt a magyar bankok természetesen csak magas kamatláb mellett voltak képesek hitelt nyújtani, s így a magyar kereskedelmi élet alapjában véve az egész román uralom alatt nélkülözötte a hitel nagyjelentőségű támogatását. A pénzüzetek csak a betétekre támaszkodhattak és egymás segítségére. E tekintetben azok a bankok sem voltak könnyebb helyzetben, amelyek nem léptek be a Bankszindikátusba. Mindenikük csak úgy élhetett meg, hogy a betétekért kisebb kamatokat adott, a hitelekért pedig nagyobb kamatot kért a betevőktől illetve adósoktól. Ennek következménye nem egy helyen az volt, hogy a magyar és más üzletfelek elsősorban a román nemzetiségű bankvállalatokhoz fordultak és a kisebbségi pénzüzeteket elkerülték. Szana Zsigmond 1925-ben megállapította, hogy „a királyságbeli pénzüzetek kisebb betét-kamatot fizetnek, mint a mieink. Ennél azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a királyságbeli bankok legnagyobbbrészt olyan mérvű hitelt élveznek a Banca Naționalától, amely alaptőkéjük többszörösének felel meg; ezzel szemben a mi intézeteink alaptőkéjüknek átlag 20%-át kapják.”⁷⁸

A visszleszámitolás kérdésében a magyar bankok később még rosszabb helyzetbe jutottak. A gazdasági válság ideje alatt úgyszólván semmi hitelt nem kaptak, s 1935-ig sok magyar bank becsukta kapuit. 1935 után nemzetközi közvetítéssel külföldi hitelhez jutottak, s így a további bukásokat sikerült elkerülniük.

De a magyar pénzüzetek nemcsak a visszszámítási hitel kérdésében szenvedték el a román bankokkal érvényesített eljárástól különböző hátrányokat, hanem az 1934-es falusi és városi adósságok rendezéséről szóló törvény nagyjelentőségű következményeiben is. Ez a törvény ugyanis a falusi és városi adósok helyzetének megkönnyítése érdekében különféle intézkedéseket léptetett életbe. Az intézkedések az adósságok megfizetésére és különféle könnyítésekre vonatkoztak. Végrehajtásuk által a bankok az ország területén mindenütt nagy veszteségeket szenvedtek. A törvény 62. §-a az államilag támogatott román pénzüzeteket az adósságrendező törvény következtében előállított veszteségeikért kárpótolta, a kisebbségi pénzüzetek azonban semmiféle ilyen kárpótlásban nem részesültek. Ilyenformán a megkülönböztetés és a Brătianu Vintilă szellemében végrehajtott eljárás következtében sok magyar bank kénytelen volt felszámolni.⁷⁹

A román hitelpolitika ismertetett gyakorlata természetesen nagymértékben megnehezítette és nem egy esetben teljesen meg is állította a magyar kereskedelmi élet fejlődését. Nem lévén megfelelő visszszámítási hitel, a magyar bankok a betétekért kevesebbet fizettek, a hitelekért pedig nagyobb kamatot szedtek, mint a román pénzüzetek. Ezért az egész magyar gazdasági élet súlyos nehézségek és akadályok középpontjába került.

A magyar értelmiség

A magyar értelmiségi osztály különféle rétegekre oszlott. Ezek a rétegek már a kiegyezés korában kialakultak. A magyar középbirtokosok egyik rétege is szellemi foglalkozásúakból (ügyvédek, orvosok stb.) állott. A magyar politikai és közművelődési élet vezetői elsősorban ezek közül kerültek ki. Legnagyobb részük nemesi, úgynevezett dzsentrí származású volt. Csoportjuk mellett az állami tisztviselők, valamint az egyházi és iskolai intézmények alkalmazottai képeztek nevezetesebb rétegeket. Aránylag nem nagy szerepet játszott a lassan szaporodó, szabad pályákon működő értelmiségi réteg. Ebbe az ügyvédek, orvosok, mérnökök, újságírók stb. tartoztak.

A magyar értelmiségi osztály rétegei közül gazdasági téren leghamarabb a magyar közép-, és nagybirtokos osztály ment tönkre. A földreform velük szemben könyörtelenül járt el. Valóban, az észak-erdélyi adatfelvétel szerint a 100 és 500 holdas magyar birtokosok birtokaiknak 80,5%-át, az 500 holdon felüli birtokoknak pedig 90,8%-át kisajátították ki.⁸⁰ A kisajátítás már ismertetett gazdaságpolitikai alapelvek szerint történt. Torda–Aranyos vármegyében összesen 110 535 katasztrális holdat kisajátítottak ki. Ezzel kapcsolatban az erdélyi románság legismertebb társadalomtudományi kutatója, Suciu Péter megállapítja, hogy „a kisajátított földek az agrárreform előtt nagy többségükben a magyarok kezén voltak, akiknek 150 120 hold, 1006 öl birtokuk volt, s akiknek a kisajátítás után 39 509 hold, 1026 öl maradt meg összesen.”⁸¹ Ámde, ha az egyszerű kivonási műveletet elvégezzük, a különbséget pontosan 110 535 holdat tesz ki, azaz éppen annyit, amennyi a kisajátítás folytán román tulajdonba jutott. Ilyenformán tehát Torda–Aranyos vármegyében a kisajátítás kizárólag magyar birtokosokat sújtott, holott e megyében szép számmal akadtak román birtokosok is.

Az Erdélyi Gazdasági Egyesület a Szolnok–Doboka vármegye területén végrehajtott kisajátításról összeállított kimutatása szerint a megye területén szintén csak magyar birtokosoktól kisajátítottak ki, a románok birtokait pedig épen hagyták. Ez az eljárás természetesen a magyar középbirtokos osztályt anyagilag teljesen tönkretette. Ugyanakkor azonban a román középbirtokos osztály tagjait nemcsak hogy megkímélték, hanem – mint a következő adatokból látni fogjuk – számát új tagokkal szaporították. Egyes helyeken román nemzetiségű földigénylők is kielégítetlenül maradtak, mert a kisajátított birtokokat szétosztás helyett bérbe adták.

Így például a Bánságban 419 igényjogosult föld nélkül maradt, mert 1000 holdat egy román Ogorul nevű vállalatnak adtak bérbe.

Szatmár megyében 10 000 holdat ugyanígy bérbe adtak a Motocultura részvénytársaságnak. Nagyürgöd Bihar megyei községben 1000 igényjogosult nem kapott földet, mert a részükre kisajátított területet a kormány egyik nagyváradi kortesének adták bérbe. A máramarosi rutének a magyarokhoz hasonlóan nem jutottak földhöz. Itt Pop Simon volt román főszolgabíró özvegyének 3300 holdnyi birtokát teljesen épen hagyták. 1930 áprilisában a máramarosiak képviselői Mihalache akkori földművelésügyi miniszterhez fordultak, kérve a Pop-féle nagybirtoknak az igényjogosultak között való felosztását. Mihalache kijelentette, hogy ismeri a Pop-nagybirtok esetét, de nem tehet semmit.⁸²

A földreform tehát a magyar középbirtokos osztályt anyagilag tönkretette, de a román nemzetiségű középbirtokosokat feltűnően kímélte, sőt nem egy helyen a nagybirtokokat is teljes egészükben fenntartotta. Ugyanakkor a földreformtörvény amaz intézkedése alapján, amely a külső kerületéhez tartozó részekben tisztviselői lakások céljára kisajátítást rendelt el, a magyar városok külterkeit magyar középosztálybeliektől egymás után kezdték kisajátítani. Kolozsváron, Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, Csíkszeredában és másutt egészen szegény magyar emberek, értelmiségiek és iparosok telkeit sajátították ki román középosztálybeliek számára. Kolozsváron összesen 775 holdat sajátítottak ki ilyen célra. A kisajátított területet 2672 parcellára tagolták. A parcellák tulajdonosai között a következők szerepeltek: Porițiu Emil kolozsvári háztulajdonos, akinek Kajántón lakóháza és földbirtoka volt, de a kisajátító agrárbizottságban mint tag működött. Kolozsváron két házhelyet kapott. Ugyanígy járt Pop Augustin nádas román pap, akinek Nádason földbirtoka, Kolozsváron pedig háza volt. Szintén két házhelyet adtak neki. Ugyancsak hasonló juttatásban részesült Florea Bitichie, a román földművelésügyi minisztérium vezérfelügyelője. Két házhelyhez jutott Leonide Petrescu törvényszéki elnök, Eugen Tilea, az utak és hidak főfelügyelője (állandó lakhelye Brassó). Házhelyet kapott Ioan Lăpedatu, a román Nemzeti Bank igazgatója és volt pénzügyminiszter, továbbá Alexandru Lăpedatu kultuszminiszter, bukaresti lakos. Két házhelyet kapott Tănăsescu, volt államtitkár, állandó bukaresti lakos. Házhelyhez jutott Utalea román polgármester, akinek pedig Kolozsváron háza, Dés mellett 200 hold birtoka volt. Mint „szegény tisztviselő”, szintén házhelyhez jutott Septimiu Mureșan román prefektus is. Kívülről Ioan Anastasiu tábornok, szucsági ház- és földbirtok tulajdonos, Gheorghe Bădescu tábornok-orvos, Mihail Șerban, a gazdasági akadémia igazgatója, akinek akkor már Kolozsváron két háza volt, Pop Alexandru telekkönyvvezető, Enea Munteanu agrárbíró, Covrig Roșianu háztulajdonos, Leon egyetemi tanár, bankigazgató, T. Călugăreanu egyetemi tanár és háztulajdonos, Pamfil Gheorghe egyetemi tanár, a Gyógyszertani Intézet igazgatója, akinek 6 szobás természetbeni lakása és saját háza volt, Nicolau Mantu tordai gyógyszerész, Virgil Comșa, bankigazgató, Gheorghe Ionescu, a Banca Națiunea vezérigazgatója, Agripa Ionescu, a bukaresti dohánymonopólium igazgatója, Simionescu pénzügyi államtitkár, Gheorghe Manoilescu, az egeresi szénbánya igazgatója, Ioan Ciomac vezérfelügyelő, Ioan Podariu kataszteri főigazgató.

A kisajátításnál szereplő agrárbírók egy-egy házhelyet osztottak ki saját maguknak is, sőt kettő közülük három-három házhelyet igényelt és kapott. A munkások és kisebb tisztviselők elvételre sem kaptak házhelyet, ellenben egyes táncosnők és színésznők igen. A 775 holdon 1928-ig összesen 20 ház épült fel.⁸³

Hasonló módon jártak el a székely kisvárosokban is. Székelyudvarhelyen Erdős Bálintné 4 gyermekes özvegyasszony 1 hold 180 négyszögöl telkét sajátították ki, pedig a szegény asszonynak egyebe sem volt. Bálint Ferenc 1300 négyszögölnyi telke ugyanilyen sorsra jutott.

A kisajátított telkeket nagyfizetésű román tisztviselők kapták. A román középosztály számának szaporítása Csíkban is a fenti eljárás szerint történt. Borszék közbirtokosságától kisajátított területen 150 villahelyet osztottak szét vagyonos román előkelőségeknek. Köztük volt: Constantinescu román földművelésügyi miniszter felesége, G. I. Duca külügyminiszter, A. Văitoianu közlekedésügyi miniszter, dr. Spătar, vármegyei prefektus, P. Halippa, román szenátor, I. Blaga, I. Vlad, dr. Lupaş és E. Iorga képviselők.⁸⁴ Háromszék megyében, Maros–Tordában, s általában az összes magyarlakta területeken két kézzel osztották a román középosztály tagjainak a magyaroktól kisajátított földeket. Ezt a sajátságos jelenséget egyes román írók is elítélték, sőt egyik-másik újságban román tiltakozás hangzott el ellene. Az erdélyi román nemzeti párt félhivatalos lapja 1925-ben a következőket állapította meg: „Ha majd egyszer az ország helyzete az új birtokrendszer alapján kialakul, biztosan megállapítható lesz, hogy a kisajátítás egyáltalán nem célozta minél nagyobb számú szegény sorsú paraszt földhöz juttatását, hanem arra törekedett, hogy egy kapitalista burzsoáziát teremtsen. Csak így magyarázható meg, hogy a földművelő parasztság helyébe új földműves-osztály bukkant fel, amelynek tagjai ügyvédek, orvosokból, tanárokból, tanítókból, papokból, tisztviselőkből, mérnökökből, gépészekből, gabonakereskedőkből, kupecekből stb. állanak. Olyan egyénekből, akiknek semmi közük sincs a földműveléshez, a falusi élethez vagy az állattenyésztéshez.”⁸⁵

Valóban, Románia társadalmi helyzete e megállapításnak megfelelően alakult ki. A földreformmal az anyagi tönk szélére juttatott magyar közép- és nagybirtokos osztály helyét a számban megszorodott és az állami hatóságoktól mindenféle anyagi előnnyel segélyezett román középbirtokos osztály foglalta el. Az elszegényedett magyar középbirtokos osztály tagjai részint kivándoroltak, részint egykori birtokaik megmaradt töredékén igyekeztek gazdálkodni. Csakhamar rákényszerültek az erdélyi magyarság politikai kérdésével való foglalkozásra és a legtöbb erdélyi magyar intézmény vezetését átvették.

Az egyházi alkalmazottak

Mint láttuk, Erdélyben a különféle magyar egyházak szolgálatában tekintélyes számú tisztviselő, tanító, pap, tanár és központi tisztviselő állott. Ezek a magyar uralom alatt a román nemzetiségű, hasonló állású alkalmazottakkal egyenlően, a magyar államtól fizetékkeliegészítő államsegélyt kaptak. Egyes nagyobb alapítványokkal rendelkező intézmények földbirtokaik jövedelméből államsegély nélkül is fedezni tudták tisztviselőik fizetését és ezért államsegélyt nem kértek. Ez volt a helyzet például a nagyenyedi református Bethlen-kollégiumnál.

A román uralom idején – mint láttuk – a földreformmal nemcsak a magántulajdonban lévő, hanem az alapítványi birtokokat is kisajátították. Így a magyar egyházak, iskolák és különféle intézmények birtokai szintén kisajátításra kerültek. A kisajátított birtokért megállapított bérösszeg a valóságos érték 1/8-át, sok esetben 1/20-át sem érte el, és a megállapított árat is államkötvényekben évek múlva fizették. A magyar egyházak és közművelődési intézmények ilyenformán teljesen elveszítették egykori anyagi alapjukat, s mivel ezek az alapok legtöbb helyen az iskolákban tanuló szegény diákok tanulásának biztosítására szolgáltak, az egyházak birtokainak kisajátítása az egész magyar értelmiségi osztály utánpótlását megakadályozta. Ezért írta Nagy-Románia nagy angol barátja, Scotus Viator 1930-ban a kolozsvári román napilap szerkesztőjének, hogy „a földreform nemcsak a magyar birtokosokat tette tönkre, hanem az egyházakon keresztül az egész magyar értelmiségi osztályt, és néha a nemzeti bosszú látszatát keltette.”⁸⁶

Az egyházi és közművelődési fejezetben részletesen látni fogjuk, milyen helyzetbe jutottak a magyar egyházak alkalmazottjai a birtokok kisajátítása és az államsegély megtagadása miatt.

Itt csak annyit, hogy a földreform következményei nemcsak a birtokos rétegeket, hanem úgyszólván az egész román uralom alá jutott magyar társadalmat a legsúlyosabb anyagi nehézségek közé taszították.

Az állami tisztviselők

A román megszállás kezdetétől a trianoni békeszerződés aláírásáig a magyar állami tisztviselők nagy része már elveszítette állását és megélhetését. Ugyanis, amint a román katonai hatóságok a területeket megszállták, azonnal követelni kezdték az ott lévő tisztviselőktől a román államnak járó hűségeskü letetését. A magyar tisztviselők nagy többsége a Hágai Konvenció 45. szakaszára hivatkozva, a követelés teljesítését megtagadta. A Konvenció szóban forgó szakasza szerint ugyanis tilos az ellenséges hatalomnak „a megszállott terület népességét hűségeskü letételére kötelezni.” A román hatóságok erre kijelentették, hogy azok a tisztviselők, akik az esküt megtagadják, állásukat és nyugdíjigényüket elvesztik, az ügyvédek és közjegyzők pedig működésüket nem folytathatják. Az eskü megtagadása után az illető tisztviselőket állásukból minden további eljárás nélkül elbocsátják.

1919 januárjának végén a magyar tisztviselők már észrevették, hogy az eskü követelésének nem a magyar tisztviselők további alkalmazása a célja, hanem ennek megtagadása ürügyén az állásból való elbocsátásuk. Ezért 1919. január 15-én Maniu Gyula előtt egy kolozsvári küldöttség jelent meg, amely a magyar tisztviselők nevében kijelentette, hogy a magyar tisztviselők hajlandók az eskü helyett fogadalmat tenni, melynek értelmében kötelességeiket becsületesen teljesítik, s a politikától tartózkodnak. Maniu elutasította az ajánlatot. A következő hónapok alatt az esküt nem tett tisztviselőket már ezrével és tízezzel bocsátották el. Ezek csakhamar repatriáltak.

Az eskü kérdésén kívül a tisztviselők másik nagy nehézsége a különféle lakásrekviráló rendelkezésekből származott. A magyar városokba beáramló tisztviselőknek és katonatiszteknek mindenütt lakásokat rekviráltak. A lakásrekvirálások ismét nagyon sok tisztviselőt még attól az utolsó reménytől is megfosztották, hogy állásukból elbocsátva lakásuk bérbeadásával valamilyen csekély jövedelmet biztosítsanak maguknak. Akinek a lakását elrekvirálták, az kénytelen volt családjával egy szobában meghúzódni, s mikor arra is sor került, akkor ismerősehez költözött. A dolog vége rendszerint önkéntes repatriálás lett.

Mikor az elbocsátott magyar tisztviselők helye megüresedett, azokba természetesen mindenütt románokat neveztek ki. A fenti eljárások következtében az erdélyi köztisztviselők csakhamar teljesen kicserélődtek. A nagyszebeni Kormányzó Tanács 1920-ban elrendelt feloszlata után a tanács tagjainak működéséről a román lapokban elismerő méltatások jelentek meg. Ebben a méltatásban a Kormányzó Tanács tagjai megállapították: „a hanyagul és tévesen magyarozott katonai konvenciók ellenére a mi érdemünk, hogy sikerült a hatalmat tényleg kezünkbe venni, s a kormányzat minden ágába román közigazgatást bevezetni [...]. A magyar kormány törekvése, hogy a katonai konvenciók értelmében a béke megkötéséig fenntartsa hivatali területét, kormányzatát és közigazgatását, a mi hatalmas és kérelhetetlen ellenállásunkra talált és szenvedett hajótörést.” A továbbiakban a tisztviselőkről megállapították: „A tisztviselők a legmagasabbaktól a legalacsonyabbakig legnagyobb részben románok, akik pedig nem születés szerinti románok, hűségesen szolgálják a román államot a román vezetőség szolgálatában [...]. Az egész városi és megyei tisztviselők már elavult választási rendszerét átszerveztük és azt a kinevezési rendszerrel helyettesítettük.”⁸⁷

Valóban, a nagyszebeni Kormányzó Tanács másfél éves működése alatt a magyar tisztviselők nagy részét románokkal cserélte ki. Az elbocsátott magyar tisztviselők egyenlőre még

reménykedtek helyzetük javulásában. Midőn a trianoni békeszerződés aláírásának híre hozzájuk érkezett, több helyen jelentkeztek eskütételre. Eskütételre való jelentkezésüket azonban legtöbbször el sem fogadták és így helyzetük lassanként reménytelenné vált. 1920. június 27-én, tehát a békeszerződés aláírása után pár héttel Olajos Domokos magyar hírlapírónak a Keleti Újság című napilapban Averescu miniszterelnökhöz intézett nyílt levele alapján, a kormány esküre hívta fel a magyar tisztviselőket. Felhívásában megígérte, hogy az eskü letétele alapján szerzett jogaikat tiszteletben fogják tartani. Az esküt a tisztviselők letették. Ügyükben azonban semmiféle kedvező fordulat nem történt.

Azokban a szolgálati ágakban, ahol a tapasztalt magyar tisztviselőket egyelőre nem lehetett tapasztalatlan románokkal pótolni, az eskü letétele után a magyar tisztviselőket alkalmazták. Így történt a magyar postásokkal 1920. július 20-án. A legtöbb esküt le nem tett tisztviselő azonban állását többé nem kapta vissza. Pedig helyzetük jóakarató megoldását sok tárgyilagos román szakember is szükségesnek tartotta. Így dr. Şorban dési román prefektus 1921-ben megjelent röpiratában román nemzeti szempontból tartotta kívánatosnak az esküt nem tett tisztviselők visszavételét. „A magyar tisztviselők között sok jó elem van, becsületesek, kötelességüket ismerők, akiket örömmel alkalmaznék szolgálatban, mert ezáltal két célt érnek el: egyik, hogy az államra nézve hasznos elemet szerzek, másodsor pedig ezeknek az elemeknek életlehetőséget teremtve megszabadítom az országot egy kielégítetlen és államelenes rétegtől. Hogy ezt a célt elérjük és ezeket a magyar tisztviselőket megnyerjük, lélekből kell megtartanunk mindazokat az ígéreteket, amelyeket Gyulafehérváron az egész romániai magyar nemzettel szemben tettünk.”⁸⁸

Sajnos, Şorban megértő szavai a pusztába hangzottak. Senki sem próbálta azoknak mélyértelmű igazságait megvalósítani. Az esküt nem tett tisztviselők helyzete évről-évre rosszabb lett, 1923 elején gyűjtést akartak segítyezésükre indítani. A román hatóságok azonban a gyűjtést nem engedélyezték. Így nem maradt más hátra, mint a repatriálás, vagy pedig az öngyilkosság. A magyarok ezrei választották az utóbbi megoldást, nagyobb részük azonban repatriált. A román hatóságoknak éppen ez volt a céljuk. Amint az 1920-ban Erdélybe érkezett Amerikai Unitárius Bizottság megállapította, „a románoknak első dolga volt, hogy kitelepítsék Erdélyből mindazokat a magyarokat, akik 1913 óta telepedtek oda. Következő lépésük a magyarság vezetői, a hivatalnokok és tanítók ellen irányult, akiktől azt követelték, hogy pár nap leforgása alatt tegyék le a hűségesküt [...]. Ennek az az eredménye, amit a románok bizonyára előre láttak, hogy az ebbe az osztályba tartozó emberek tömegesen hagyták el családjukkal az országot, a városokat pedig a hirtelen alkalmazott tisztviselők árasztották el, akik között voltak erdélyi románok is, de főleg bukarestiek. Fogarason például júniusban voltunk, úgy számították, hogy 6000 lakos közül egy, vagy más módon körülbelül 1000 lakost üldöztek el, akik közül több mint 50 család az intelligenciához tartozott. A kiüldözés első hullámai már lecsillapodtak, mikor mi Erdélybe érkezünk, de a magyarok repatriálása a román uralom alatti élet feltételei miatt tovább folyt. Július 8-án Püspökfürdőnél egy menekült vonaton léptük át a határt. Öt teherkocsiból állt a vonat, tele tordai kivándorlókkal [...]. Mindazok, akik távoztak, meg kell, hogy esküdjének, hogy soha vissza nem térnek, s érezték, hogy örökre búcsút mondtak Erdélynek.

A számkivetés legmeghatóbb esetét azonban májusban láttuk, mikor Kolozsvárott voltunk. A románok átvették a magánadakozásból fönntartott vak- és süketnéma intézetet. Az erdélyi gyerekeket Erdélyben szélnek eresztették, azokat pedig, szám szerint 15-öt, akik Magyarországon születtek, 5 kg kenyérrel ellátva, egy marhaszállító vasúti kocsiba rakták és áttették a határon. Még azt sem engedték meg, hogy egy orvos kísérje el őket.”⁸⁹

A kiutasítások fokozták azoknak a számát, akik állásukból kiteve, amúgy is el akarták hagyni Romániát. A Luptătorul című lap az egész román kormányt felelőssé tette ezért az eljárásért. „A magyar, szász és zsidó tulajdonosokat kényszerítik, hogy hagyják el házukat, s ókirályságbeli bevándorlókat telepítenek belé. Ha sem a belügyi, sem a hadügyminiszter nem tud ez ellen tenni, az egész román királyságot egyetemesen terheli azért a felelősség.”⁹⁰

A román hatóságok emez intézkedései következtében csakhamar több mint százezer magyar vándorolt ki Erdélyből. Nagy részük az értelmiségi osztályhoz tartozó tisztviselőkből, diákokból és elüldözött városi lakosokból állott. „El tudjuk-e képzelni – kérdezte egy kiváló erdélyi író –, hogy micsoda szenvedést és keserűséget oltunk mi be a magyarok százezeinek lelkébe? Százak és ezrek hagyják el ezt az országot halálosan megsebesítve, kétségbeesetten. Meg tudjuk-e érteni, tudjuk-e érezni, mit tesz az, amikor el kell hogy hagyja valaki a szülőföldjét, ahol született, felnőtt, amelyhez családi kapcsok kötik, boldog és szomorú emlékek, atyáik, gyermekeik sírja?! El tudjuk-e képzelni, hogy hogyan átkozzák ezek az emberek a román uralmat, s hogy fognak dolgozni minden erejükkel azon, hogy aláássák Románia hitelét és tekintélyét? Nincs a világon állam, mely megengedhetné magának azt a fényűzést, hogy kérlelhetetlen ellenségeket teremtsen magának, s legkevésbé engedhetjük meg mi, ez a fiatal ország, amely még a konszolidáció útján van, s amelyet minden oldalról ellenség vesz körül, amelyeknek céljai és érzelmei nem sok bizalommal tölthetnek el minket.”⁹¹

A kiutasítások azonban tovább folytak. 1922 végén, amikor már Románia ismét a liberális párt kormányának uralma alá került, az esküt tett magyar tisztviselőket is tömegesen kezdték elbocsátani. Brătianu Vintilă pénzügyminiszter intézkedésére az erdélyi és bánági pénzügyigazgatóságokból elbocsátották a magyar tisztviselőket. Amint Brediceanu Caius román politikus egy népgyűlésen megállapította, „az erdélyi és bánági pénzügyigazgatóságokból a régi bevált tisztviselőket kizavarják. A lugosi pénzügyigazgatóságtól két régi tisztviselőt dobtak ki. Égbekiáltó a szatmári pénzügyi tanácsos esete. Letette a hűségesküt, dolgozott szorgalommal és odaadással és egyszerre minden nyugdíj nélkül kitették. Azt mondták, majd megkapja a nyugdíját, csak várjon. Mikor kijelentette, hogy nincs miből élnie, csodálkoztak, hogy hivataloskodása alatt nem tudott annyi pénzt szerezni, amiből megéljen. Feleségével és 8 gyermekével tengődik és most koldulási segílyt kért a várostól. És ez akar egy civilizált állam lenni? Ezen a földön mindig a nyugati szellem töltötte el az embereket, most pedig a balkánizmussal kell harcolnunk.”⁹²

Hiábavaló volt a megértőbb és humánus gondolkozású erdélyi románok felszólalása, a magyar tisztviselők eltávolítása tovább folytatódott. 1919-től 1924-ig Erdélyből 197 035 magyar menekült érkezett a trianoni Magyarországra.⁹³ „Nem egészen 10 év alatt Erdély magyar lakossága – állapítja meg a román politika egyik védelmezője – majdnem mindazt elveszítette, amit 30 éven keresztül szerzett.” Az 1910-es és 1930-as népszámlálás között összesen 305 789 magyar tűnt el. A repatriálásokkal kapcsolatban említett román szerzőnk állítása szerint „mindenek előtt tisztviselőkről van szó, akiknek nem voltak gyökereik az erdélyi talajban.”⁹⁴ Láttuk, a tisztviselők örömmel maradtak volna, de a román hatóságok intézkedései következtében a román állam területén való maradásuk valósággal lehetlenné vált.

Az állásukban megmaradt tisztviselők száma évről-évre csökkent. A magyar sajtó hasábjain szinte állandóan szereplő kérdés volt a magyar tisztviselők elbocsátása. Az elbocsátás legtöbbször a román államnyelv ismeretének hiánya címén történt. Valamennyi magyar tisztviselőnek 1924-ben vizsgát kellett tennie a román nyelvből. A közhivatalnokok jogállásáról szóló törvény végrehajtási utasítása szerint, „azok a tisztviselők, akik a végrehajtási utasítás közzététele idején állásban vannak, egyes miniszteri rendelkezések alapján 1924-ben

vizsgát fognak tenni. Azok, akik a vizsgán átmennek, hivatalukban maradnak, azok, akiknek a vizsga nem sikerül, hivatalukat elveszítik.”⁹⁵ Az első nyelvvizsgák általában megértő szelleműek voltak. A tisztviselők legnagyobb része sikerrel esett át rajta. Ennek az is volt az oka, hogy ekkor még nem volt elegendő számú román értelmiségi, aki a jól képzett magyar tisztviselők helyét nagyobb zökkenő nélkül elfoglalhatta volna. Később azonban, amint azt Angheliescu közművelődési politikája folytán évről-évre nagyobb tömegű román középiskolás került ki az életbe, a magyar tisztviselőket újabb nyelvvizsgáknak vetették alá, akkor már az 1924-ben tapasztalt megértés ritkán fordult elő, s ennek következtében a magyar tisztviselők százait bocsátották el. Hiába voltak a képviselőházi és szenátusi felszólalások, hiába az újságokban közölt tiltakozások, a folyamatot nem sikerült megállítani. 1930-ban a Romániához csatolt egykori magyar területeken állami állásokban már csak mintegy másfélezer magyar nemzetiségű tisztviselő volt.⁹⁶ Közben az állásukból kitett magyar tisztviselők szörnyű nyomorúságba jutottak. Mint láttuk, nyugdíjat nem kaptak és akinek nem sikerült valahol elhelyezkednie, az a legnagyobb anyagi nélkülözéseket szenvedte el. Végre 1929-ben Boilă Romul, a nyugdíjpenztár akkori elnöke hosszas küzdelmek után előkészítette az 1929. augusztus 20-i 183. számú hivatalos lapban megjelent törvényt, amely azoknak a köztisztviselőknek, akik annak idején a trianoni szerződés előtt nem tettek esküt, újabb 6 hónapos határidőt engedélyezett a hűségeskü letételére. E törvény alapján az esküt nem tett tisztviselők nyugdíjas kérdése végre megnyugtató megoldási lehetőséghez jutott. A végrehajtásnál természetesen most is sok visszaélés történt.

1933 után Vaida Sándor már említett numerus valachicus mozgalma és az előretörő vasgárdista eszmék a magyar köztisztviselők számának újabb apasztását idézték elő. Csakhamar minden közszolgálati ágban ismét újabb nyelvvizsgákat rendeltek el. Egyesek e rendeletekkel szemben a bírósághoz fordultak védelemért, minthogy 1924-ben már sikerrel letették a vizsgát és így állásukban véglegesítették őket. Szerzett jogaik fenntartását kívánták. A román bíróságok azonban megállapították, hogy a nyelvtudás bármikor ellenőrizhető és a már sikeresen letett nyelvvizsga után is a tisztviselők felettes hatóságainak jogukban áll a nyelvtudást újabb vizsgával ellenőrizni. A bíróságok a nyelvtudást sohasem engedték bizonyíttatni, hanem elfogadták a perben félként szereplő állam alantas szerveinek ténymegállapításait. Ilyenformán a tisztviselőket újabb és újabb nyelvvizsga címén, illetve következményeképpen most már mindenütt egyöntetűen kezdték elbocsátani és románokkal helyettesíteni.⁹⁷ A postától, a vasútigazgatóság műhelyeiből és más állami intézményekből egymás után utcára tették a magyar tisztviselőket. A temesvári kerületi postaigazgatóság például 1934. december 10-én 38.865/1934. szám alatt a közlekedésügyi miniszter 1080/1934 számú rendeletére hivatkozva elrendelte, hogy legkésőbb 1935. április 30-ig a kisegítő személyzetet románokból állítsák össze és ez időpontban „az összes kisebbségi segédalkalmazottakat, tehát kihordókat, szétosztókat és segédeket bocsássák el a szolgálatból.” Ugyanilyen körrendeletet bocsátott ki a csíkszeredai postahivatal, melynek példáját csakhamar másutt is követték. A posta után a vasútnál is hasonlóképpen cselekedtek.

Amint a temesvári postaigazgatóság említett rendeletéből kiderül, a román közmunkaügyi minisztérium rendeletileg intézkedett a magyar nemzetiségű postai tisztviselők elbocsátásáról. Minden bizonnyal a többi miniszterek is kiadták ilyen értelmű bizalmas rendeleteiket, melyeknek következtében a kisebbségi magyar tisztviselők száma most már végzetesen lecsökkent. A románosítás egyik legbuzgóbb apostola 1935-ben már örömmel állapította meg, hogy „a tisztviselők száma után ítélve néhány helyi jellegű és kisebbségekkel túltömött közigazgatási

szerv kivételével az állam általában a románok kezén van.” Manoilescu Mihály e megállapítása bizonyítja, mennyire eredményesek voltak az újonnan elrendelt román nyelvvizsgák.⁹⁸

1936-37-ben a magyar közélet egyre jobban a románosítás mindent legázoló uralma alá került. A román sajtó az újabb rohamot azzal indokolta, hogy az állami állásokban túlságosan sok magyar nemzetiségű tisztviselő van. Ekkor a magyar lapok szorgalmazni kezdték a még állami állásban lévő magyar tisztviselők számszerű kimutatásának elkészítését. Az összegyűjtött adatokból kiderült, hogy 1936-ban a legfelsőbb román bíróságnál egyetlen magyar sem volt, mert a Semmítőszék 3 tanácselnöke, 47 bírója, továbbá a semmítőszéki román véghatóság 13 tagja között egyetlen egy nem román sem fordult elő.⁹⁹ Udvarhely vármegyében, ahol a lakosság román statisztika szerint is 96%-ban színmagyar volt, valamennyi szolgabíró a román nemzetiséghez tartozott. A szolgabírók 12 tisztviselője közül 9 román, 3 magyar volt. 53 községi és körjegyző közül 1935. március haváig csak 14 magyar volt, ezeknek száma 1936-ban már csak 113, 1938-ban pedig mindössze 2 volt, akik származás szerint nem tartoztak a magyar nemzetiséghez.¹⁰⁰ Csak természetes ezek után, hogy az újabb kinevezések is a fenti alapelvek szerint történtek. Az 1938-ik évben kinevezett, mintegy 5600 állami tanító között mindössze 19 magyar nyelvű szerepelt, akik azonban magyaros hangzású nevük ellenére bizonyára nem merték magukat magyar nemzetiségűeknek nyilvánítani.¹⁰¹ Ugyanazon évben 436 állami középiskolai tanár között mindössze 4 magyar nevű fordult elő, míg az ipari szakoktatáshoz kinevezett 94 mester között már csak egyetlen magyar nevű volt. Az 1938-ban véglegesített 213 postai tisztviselő és 138 tisztviselő között egyetlen egy magyar nyelvű nem volt, ahogy a központi beosztásban lévő tisztviselők között sem fordultak elő magyar nemzetiségűek. Az 1938 elején a mérnöki testületben kimutatott 215 mérnök között egyetlen magyar sem volt, s az 1938-ban a kereskedelmi és iparkamarák választmányai helyett kinevezett időközi bizottságokban is legtöbb helyen alig volt magyar. A gyulafehérvári és dévai kamaráknál a tagok között egyetlen magyar sem volt, Temesváron és Szatmáron egy-egy magyar fordult elő. A betegsegélyező pénztári választmányok helyett kinevezett időközi bizottságok tagjai között Aradon, Gyulafehérváron, Brassóban, Kolozsváron, Déván, Lugoson, Nagyváradoson, Petrozsényban, Resicán, Szatmáron, Nagyszebenben, Segesváron, Marosvásárhelyen egyetlen magyar nevű bizottsági tag sem volt. 1938. augusztus 25-én a bizottságokat felfrissítették, de csak a marosvásárhelyi és temesvári bizottságba neveztek ki egy-egy magyar tagot. A vármegyei mezőgazdasági kamarák választmányai helyébe kinevezett időközi bizottságok közül a tordai kamarába 6 tag közé egy magyart, az Udvarhely megyeibe pedig 7 tag közé kettőt neveztek ki, noha Udvarhely megye lakosságának 96%-a – mint már említettük – még a román statisztika szerint is magyar nemzetiségű. A vármegyei mezőgazdasági kamarák helyébe kinevezett időközi bizottságok tagjai közül Szilágy vármegye kamarájának 20 tagja között egyetlen magyar nyelvű sem volt, Kisküküllő vármegyében 18 tag, Biharban 19 tag kizárólag román nemzetiségű volt. Háromszék vármegye kamarájának 10 tagja közül volt 5 magyar nevű.¹⁰²

A kisebbségi statutum 1938-ban elvileg ismét kimondotta, hogy a kisebbségieknek is joguk van állásokba kinevezést nyerni. Ámde, amint az 1938. február 10-i és ugyanazon év szeptember 5-i, valamint november 14-i román hivatalos lapokban közölt bírói kinevezésekből megállapíthatjuk, az újonnan kinevezett 64 albíró között egyetlen egy magyar nemzetiségű sem volt.¹⁰³ E folyamat 1939–40-re már az egykori magyar területeken – román kifejezést használva – az összes állami hivatalokat „megtisztította” a magyar nemzetiségű tisztviselőktől, s akik még csodaképpen ez időben állásukat megtarthatták, minden percben várták elbocsátásukat. Egy részük Besszarábiába és Dobrudzsába szóló áthelyezési rendeletet kapott. A többiek, akik

állásukat elveszítették, egyik napról a másikra tengődtek. Sokan próbálkoztak a magánvállalatoknál elhelyezkedni, de ez a már ismertetett románosító munkavédelmi intézkedések miatt majdnem teljességgel lehetetlen volt.

Az állami szolgálatban lévő magyar tisztviselők elbocsátásával párhuzamosan megindult a szabad pályán élő magyar értelmiségi rétegek visszaszorítása is. E tekintetben – sajnos – összefoglaló, minden hivatásra kiterjedő statisztika nem áll rendelkezésünkre. A közölt adatokból azonban megállapítható, hogy a szabad pályákon működő értelmiségiek száma a román uralom kezdetétől évről-évre csökkent. Egyrészt a már hivatásukat gyakorló egyének száma kevesbedett, másrészt pedig a román főiskolai oktatásban, különösen 1930 után érvényesülő felvételi és más korlátozások akadályozták az utánpótlást.

Az értelmiségi foglalkozásúak között mind számuknál, mind pedig sajátos tevékenységük-nél fogva a legjelentősebbek voltak az ügyvédek. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a magyar ügyvédek száma a legtöbb erdélyi megyében 1920 után erősen megcsappant. Arad megyében 1920 és 1935 között 55-ről 38-ra, Bihar megyében ugyanazon idő alatt 84-ről 39-re, Kolozs vármegyében 72-ről 48-ra, Maros–Tordában 58-ról 46-ra, Krassó–Szörény megyében 17-ről 8-ra esett a magyar ügyvédek száma. A románoké ugyanezen idő alatt Arad megyében 52-ről 123-ra, Biharban 41-ről 128-ra, Brassóban 24-ről 70-re, Kolozsban 17-ről 168-ra, Maros–Tordában 16-ről 43-ra, Szörényben 32-ről 168-ra emelkedett.¹⁰⁴ Ennek ellenére, mivel Udvarhely, Szatmár és Csík vármegyében az ügyvédek között a magyar nemzetiségűek szép számmal szerepeltek, a román ügyvédszövetség egyre nagyobb erővel követelte az ügyvédi kar teljes elrománosítását. 1937. február 21-én Bukarestben összeült az ügyvédszövetség választmányja, amelyen 41 választmányi tag között egyetlen kisebbségi jelent meg, dr. Czeglédi Miklós, a nagyváradai ügyvédi kamara kiküldöttje. A választmányi ülésen az összes dékának a románosítás mellett foglaltak állást. Czeglédi felszólalásában rámutatott arra, hogy felesleges dolog az ügyvédi kar elrománosítását erőszakosan siettetni, hiszen az a magyarság gazdasági leromlása miatt már évtizedek óta feltartóztatatlanul folyik. A nagyváradai kamarában 17-18 év alatt, 1920-tól 1937-ig a román ügyvédek száma 225%-al nőtt meg, míg a nem románoké csak 4%-al. Tehát a dolgok természetes fejlődése minden erőszakos beavatkozás nélkül magával fogja hozni az ügyvédi kar teljes elrománosodását.¹⁰⁵ Czeglédi beszéde azonban nem akadályozta meg a további fejleményeket. Az ügyvédszövetség 1937. május 9-én tartott kongresszusán kimondták, hogy „az ügyvédi kamarák teljes egészükben őslakó románokból fognak állni.”¹⁰⁶

Ezt a határozatot követte nemsokára a román értelmiségi szervezetek szövetségének (tanárok, mérnökök, építészek stb.) 1937. május 16-i Bukarestben megszavazott határozata, mely ugyancsak a románosítás megvalósítását követelte az összes értelmiségi foglalkozásokban.¹⁰⁷

1938-ban az új alkotmány alapelveként ki is mondta, hogy a hivatali alkalmazásoknál és általában az állások betöltésénél a román elem államalkotó többsége figyelembe veendő. Ugyanakkor több törvényes intézkedés rendelkezett a szabadfoglalkozású pályákon lévő nem román elemek nyelvvizsgára való rendelkezése tekintetében. Az 1938. március 16-i törvény 1. §-a előírta, hogy a „azok a közjegyzők, akik az állam nyelvét szóban és írásban nem ismerik jól, az igazságügy-minisztérium egyik megbízottjának megállapítása alapján állásukból a minisztérium által eltávolíthatnak.”¹⁰⁸ A törvény már kevés közjegyzőt érintett, mert az erdélyi közjegyzői kamarában 1937-ben 165 jegyző közül 155 (94%) román nemzetiségű volt és csak 4 közjegyző (2,4%) tartozott a magyar nemzetiséghez.¹⁰⁹ A törvény előkészítői ezt jól tudták, de még ez a 4 magyar közjegyző is bántotta őket, és a fenti törvénnyel ki akarták őket állásukból tenni.

Ugyanekkor 1938-ban rendelték el az ügyvédek nyelvvizsgáját is. A magyar ügyvédi kar azonban sztrájkba lépett és nem állott elő az ügyvédi vizsgákra. Ekkor a román ügyvédszövet-

ség elrendelte, hogy a fiatal magyar ügyvédeknek a kamarákba való felvételi kérését ne intézzék el. Ilyenformán a magyar ügyvédek további utánpótlását sikerült megakadályozni, noha, mint láttuk, a magyar ügyvédek száma nem is érte el a magyar lakosság népi arányszámát.

Az orvosok hivatásában 1934 után állottak elő hasonló nehézségek. Addig Romániában nagy orvoshiány volt, s ezért az orvosokat nemzetiségük miatt nemigen bántották. 1934 után azonban a már ismertetett románosítási lendület az orvosi pályára is kiterjedt. A felvételi vizsgákon a legtöbb magyar jelöltet elbuktatták, s akik nagy nehezen, személyes összeköttetés segítségével a vizsgákon átjutottak, az előadások hallgatása alkalmával mindenféle inzultusoknak voltak kitéve. A kolozsvári egyetem orvostanhallgatóinak legnagyobb része 1935-től kezdve már a vasgárda szervezetébe tartozott, amely nagy tevékenységet fejtett ki a kisebbségi jelölteknek az orvosi pályáról való elriasztására. Ugyanakkor a városi adóhivatalok mellett működő adókvetítő bizottságok (valamennyi tagjuk román nemzetiségű volt) a magyar orvosokat horribilis adókkal rótták meg. Az iparosokkal és kereskedőkkel kapcsolatban láttuk, mennyivel több volt a magyar városokban fizetett adó, mint a román nemzetiségűekben. A nem román nemzetiségű vármegyékben a szabadfoglalkozásúak adója az iparosok és kereskedőkhöz hasonlóan nagyobb volt, mint a román megyékben. 1924-26-ig például a román hivatalos adatok szerint a szabad foglalkozású egyének adójának erdélyi átlaga 36,5% volt. Csík, Háromszék és Udvarhely megye területén azonban a szabadfoglalkozásúak adóját 59%-ban állapították meg. 1934 után ez az aránytalan adóztatás még nagyobb méreteket öltött. Különösen a kolozsvári magyar orvosok érezték meg e megkülönböztetés szörnyű következményeit. Szájról-szájra járt a szomorú megállapítás, hogy egy szűkös körülmények között élő magyar orvosnak tízszer annyi adót kell fizetnie, mint az óriási patientúrával rendelkező országos híró tüdőgyógyásznak, dr. Pop Liviusnak.

Hasonló eljárással a magyar értelmiség minden rétegét sikerült a román kormánynak létszámban és anyagi erőben meggyengíteni. Ellentétben azzal, amit annak idején a magyar uralom alatt élő román értelmiségieknek megállapítottunk, akik a világháború kitérésekor, a magyar uralom 47-ik esztendejében is szép számmal állottak magyar állami szolgálatban és a szabad pályákon számuk egyre gyarapodott, a román uralom alá került magyar értelmiségi réteg évről-évre kisebb lett. A földreform és más román gazdasági intézkedések hatása alatt elszegényedett magyar társadalom különben sem volt képes hosszú ideig nagyszámú magyar értelmiségi rétegnek megélhetést biztosítani. Az állami állásokból a magyar nemzetiségűeket lassanként egészen kiszorították. A nem állami állásokból pedig a román munkavédelmi törvény alapján igyekeztek őket kitéteni. Eljött egy időpont, amikor úgy látszott, hogy a magyar értelmiségiek további életfenntartása lehetetlen. Ebben a helyzetben sokan elveszítették reményüket és az öngyilkosságba menekültek. Kolozsvár román közegészségügyi hivatalának 1935-ben kiadott jelentése szerint Kolozsváron 1931-35 között összesen 35 román és 106 magyar nemzetiségű lett öngyilkos.¹¹⁰ Más városokból hasonló adatokra következtethetünk. A román gazdaságpolitika valóban mindent elkövetett, hogy a magyar középosztályt a kivándorlásra, vagy a gazdasági pusztulásba, és így a halálba kergesse.

„Nem lehet” – állapította meg 1936-ban Makkai Sándor, volt erdélyi református püspök – tovább elviselni a kisebbségi sorsot ilyen körülmények között. Az erdélyi magyarok közül sokan egy véleményen voltak az illusztris magyar íróval. Amint azonban látni fogjuk, a román uralom alatt élő magyarság szerencséjére a magyar egyházak belső megújulásuk után mérhetetlen erőt tudtak a leszegényedett és nyomorult sorba jutott magyar társadalomba lehelni. A magyarok csak a keresztény egyház felbecsülhetetlen értékű vigasztalásával tudták magukat reménységben fenntartani.

Jegyzetek

1. Viața și opera.
2. Uo. 646.
3. Uo.
4. Uo.
5. Uo. 685.
6. C66lopoșel 121-123.
7. L'agriculture 71.
8. Iorga: Istoria românilor, X. 305.
9. Venczel 29.
10. Garofild 218.
11. Venczel 59.
12. Suci: Proprietatea, 84-87. Venczel 38.
13. Venczel 38.
14. Venczel 40.
15. MO 1921. 69-73. sz.
16. Venczel 59.
17. DI 1927. szeptember 28.
18. Az észak-erdélyi adatgyűjtés részleteit összefoglalja és feldolgozza Venczel.
19. Pál.
20. Uo. 226.
21. Uo.
22. Hogyan folytak [...] 161.
23. Események [1936].
24. Emlékirat.
25. Uo.
26. JO 1932. 1740. Vö. Balogh A. 163.
27. Uo.
28. Enciclopedia României III. 145-154; Venczel 56.
29. Vö. Venczel.
30. Szövérdi.
31. MO 1924. július 4. 143. sz.
32. MO 1927. december 14. 276 sz. Vö. Nagy 159.
33. MO 1938. december 16. 293 sz. Vö. Nagy 159.
34. MO 1939. november 18. 268 sz. Vö. Nagy 160.
35. Fruma 105; Nagy 161.
36. MO 1934. április 7. 83. sz. Vö. Nagy 162.
37. MO 1924. július 1. 140. sz. és 1937. november 4. 245. sz. Vö. Nagy 163.
38. Idézi Ajtay 615-619.
39. TBCM I. 313. Vö. Oberding 93.
40. Jinga 38.
41. Genfi hatás [...]. Vö. Venczel 132.
42. Nagy 161.
43. Gyárfás Elemér interpellációja [1936].
44. Fritz: Románia egyenesadó-rendszere.
45. SI 1926-1927. 620-621 alapján ismerteti Nagy 203.
46. *Hivatalos román adatok alapján.
47. CB 1938.
48. *Az unitárius főtanács jegyzőkönyve. Kolozsvár 1935.
49. MO 1940. január 23. Vö. Nagy 107.
50. DS 1924. 1453.

51. GC 1936. november 15.
52. Dragomir 58.
53. Rugonfalvi Kiss II. 250-252.
54. Uo. 158-160.
55. Dragoş 188.
56. Oberding 189; MO 1938. június 23. 141 sz. és 1939. január 20. 17. sz.
57. Gyárfás: Az ingatlanforgalom.
58. DD 1925. 1383-1407. Vö. Szász 106.
59. DD 1925. 1383-1407.
60. Uo.
61. SA 1924. VII. Vö. Szász 51.
62. Az erdélyi románság. Vö. Mikó: Az erdélyi magyarság, 242-244.
63. MO 1934. július 16.
64. Moteanu 21.
65. Nagy 166.
66. SI 1925-1926; Fritz: Románia egyenesadó-rendszere.
67. Gyárfás Elemér interpellációja [1930]; Szabó Béni képviselő felszólalása [...].
68. Rugonfalvi Kiss II. 205-206.
69. AS 1937, 1938. Vö. Nagy 204.
70. MO 1923. június 23. 64. sz. MO 1937. április 5. 79. sz. MO 1939. május 4. 192. sz. Vö. Nagy 169-170.
71. Mikó: Az erdélyi magyarság, 244.
72. MO 1936. április 30. 99. sz. Vö. Nagy 132.
73. MO 1923. június 26. 66. sz. Vö. Nagy 204.
74. PT 1920. december 21.
75. La lutte.
76. Gyárfás: A kisebbségi bankok.
77. Gyárfás: A pénzügyintézetek.
78. TZ 1925. január 1.
79. MO 1934. április 7. 83. sz. Vö. Nagy 163.
80. Venczel 55.
81. Suciu: Judeţul Turda, 19.
82. BL 1930. április 10.
83. Az adatokat hivatalos román kimutatás alapján közölte Szövérdi 345.
84. KÚ 1924. 168 sz.
85. ROM 1925. december 11.
86. PT 1930. 114. sz.
87. PT 1920. április 15.
88. EMÉ 241; Şorban.
89. Transylvania. Idézi Szász 60-61.
90. LUP 1921. október 27. Idézi Szász 62.
91. Ciato 5.
92. BL 1922. október 16. Erdély az erdélyieké, Bánát a bánátiaké.
93. EMÉ 2.
94. Dragomir 71.
95. *MO 1924. 31 sz.
96. Mikó: Az erdélyi magyarság, 246.
97. Vö. Nagy 188.
98. *LN 1935. március.
99. Vö. Nagy 199.
100. Ürmösi-Maurer 59.
101. Vö. Nagy 194.
102. Uo. 195.

103. Uo. 199.
104. Ürmösi-Maurer 53.
105. Uo. 30.
106. Enciclopedia României I. 360.
107. Események [1937] 299.
108. MO 1938. március 16.
109. Calendarul Justiției pe anul 1937, Cluj alapján közli Kovács.
110. Ürmösi-Maurer 71.